

บทที่ 2

พิธีกรรม และประเพณีงานศพ

แนวคิดเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรม และพิธีศพ

คำว่า พิธีกรรม หมายถึงการกระทำที่คนเราสมมุติขึ้น เป็นขั้นเป็นตอน มีระเบียบวิธี เพื่อให้เป็นสื่อหรือหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จในสิ่งที่คาดหวังไว้ ซึ่งทำให้เกิดความสบายใจ และมีกำลังใจที่จะดำเนินชีวิตต่อไป เช่น พิธีกรรมทางพุทธศาสนา ก็มีพุทธบริษัทเป็นผู้ร่วมประกอบพิธี โดยแผ่พรชัยธรรมไว้เป็นหลักการของพิธีกรรมนั้นด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะให้คนเข้าใจหลักธรรมโดยไม่รู้ตัว ดังเช่นในพิธีทำบุญงานศพ ก็จะมีหลักคำสอนในพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา (สุเมธ เมธาวิทยกุล, 2525 : 1)

ในขณะที่พจนานุกรมได้ให้ความหมายของคำว่า พิธีว่าหมายถึง งานที่จัดขึ้นตามลัทธิเพื่อความขลัง เป็นแบบอย่างหรือธรรมเนียมที่ใช้ปฏิบัติกันในสังคม ส่วนพิธีกรรมนั้นหมายถึง การบูชา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2525 : 593)

พิธีกรรมที่จัดให้มีขึ้นในสังคมมนุษย์ส่วนใหญ่มักจะอิงอยู่กับสถาบันทางศาสนา โดยการจัดพิธีกรรมให้เป็นหนึ่งในกิจกรรมทางศาสนา โดยมีความสัมพันธ์กันคือ

1. ความสัมพันธ์ของศาสนาและพิธีกรรม

งามพิศ สัตย์สงวน (2543 : 53-54) ได้จัดพิธีกรรมให้อยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-material culture) แต่จัดให้อยู่แยกกลุ่มออกจากสถาบันศาสนา โดยระบุว่า เนื่องจากต้องการจะเน้นเฉพาะพิธีที่ต้องทำในแต่ละขั้นตอนของประเพณีต่างๆ เช่น ในงานศพอันประกอบไปด้วยพิธีที่ต้องกระทำในช่วงเวลาที่ต่างกันออกไป พิธีบางอย่างทำก่อนพิธีอื่นๆ เป็นลำดับตามระเบียบขั้นตอน ในขณะที่ศาสนานั้นเป็นเรื่องของสถาบันที่สร้างขึ้นเพื่อควบคุมสังคม

งามพิศจึงได้จัดเอาศาสนาและความเชื่อให้อยู่ในกลุ่มของวัฒนธรรมประเภทที่เกี่ยวกับการควบคุมสังคมและช่วยในการจัดระเบียบสังคม โดยงามพิศมองว่าในหลักศาสนาจะมีข้อห้ามประการต่างๆ ศาสนาจึงมีส่วนสำคัญอย่างมากในการช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนทางสังคม ช่วยให้สังคมเกิดความสงบสุขขึ้น

ในขณะที่อมรา พงศาพิชญ์ (2538 : 7-9) ได้จัดให้พิธีกรรมถือเป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบที่สำคัญของศาสนา ซึ่งมีส่วนประกอบกันขึ้นดังนี้ ส่วนแรกคือความเชื่อในปรมาต্মหรือส่วนที่สมาชิกของกลุ่มในศาสนานั้นๆ ถือว่าเป็นความจริงสุดยอดที่ไม่มีสิ่งใดลบหลู่ได้ ในกรณี

ของพระพุทธศาสนาหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ศาสนาอิสลามหมายถึงคำสอนของพระอัลเลาะห์ และศาสนาคริสต์หมายถึงคำสอนของพระเยซู หรือสิ่งที่เขียนอยู่ในพระคัมภีร์

ส่วนที่สองคือพิธีกรรม เมื่อมีความเชื่อซึ่งเป็นภาคทฤษฎี ก็มีพิธีกรรมซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ พิธีกรรมทางศาสนานี้อาจเป็นสิ่งเดียวกับขนบธรรมเนียมซึ่งสมาชิกของสังคมยึดถือสืบเนื่องกันมา หมายความว่าในสังคมนั้น ศาสนามีบทบาทในสังคมมาก และคนในสังคมเดียวกันมีความเชื่อในศาสนาเดียวกัน ส่วนที่สามคือผู้ประกอบพิธีกรรม เช่น พระสงฆ์ในศาสนาพุทธ พราหมณ์ในศาสนาฮินดู และผู้ประกอบพิธีกรรมนี้ จะไม่ใช่ศาสดาผู้สอนปรัชญาของศาสนานั้นๆ

ศาสนาอันมีพิธีกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญ จึงเป็นสถาบันที่สำคัญมากต่อสังคมมนุษย์ โดยมีหน้าที่ที่สำคัญประการแรกก็คือ การให้ความหมายสิ่งต่างๆ เช่น สิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคมที่ไม่อาจเข้าใจได้อย่างเต็มที่ในทุกสังคม ศาสนาจะเข้าจัดการเรื่องของชีวิต ความตาย การเกิดขึ้นของจักรวาล การเกิดขึ้นของกลุ่มคน และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งเรื่องเหล่านี้เรียกกันว่า โลกทัศน์ (Worldview) หรือ ทฤษฎีเกี่ยวกับจักรวาล (Cosmology)

เมื่อตัวมนุษย์เกิดความไม่เข้าใจในสิ่งต่างๆ จึงต้องมีการสร้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบคิดที่ให้ความหมายกับประสบการณ์หรือเหตุการณ์เหนือธรรมชาติต่างๆ เมื่อถึงจุดนั้นแล้ว ความเชื่อต่างๆ และการปฏิบัติที่เกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติจะเกิดขึ้น และมนุษย์จะรู้สึกว่าการจัดระเบียบและควบคุมสถานการณ์ต่างๆ ไว้ได้ ซึ่งในกระบวนการหลังจากนี้ มักจะมีการปฏิบัติหรือพิธีกรรมต่างๆ ตามมา

ความสำคัญของศาสนาประการที่สองคือ การลดความวุ่นวายใจของมนุษย์ลงโดยทั่วไปแล้ว พิธีกรรมทางศาสนามีขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันความสำเร็จในกิจกรรมประจำวันของมนุษย์ เช่น การสวดอ้อนวอนขอพรและการบูชาด้วยสิ่งต่างๆ นั้น มนุษย์มักหวังว่าจะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยเหลือ หรือจะสามารถควบคุมพลังลึกลับต่างๆ ได้

นอกจากนี้ศาสนา ยังมีหน้าที่เพื่อรักษาความสงบ รักษาระเบียบในสังคม เนื่องจากเนื้อหาคำสอนของศาสนาได้สอนให้คนทำดี ละเว้นชั่ว และมีอำนาจเหนือธรรมชาติในการควบคุมทางสังคม ดังนั้นศาสนาจึงเป็นพลังบังคับสำคัญที่ทำให้คนทำตามกฎระเบียบของสังคม โดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนา ค่านิยมทางสังคมได้รับอำนาจพิเศษจะกลายเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ พิธีกรรมทางศาสนายังจะทำให้เกิดความกลมกลืนกัน ทำให้คนรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันอีกด้วย (งามพิศ สัตย์สงวน, 2543 : 206-207)

ศาสนาจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความคิด ความเชื่อ ของคนในสังคมอย่างแยกไม่ออก และเมื่อกล่าวถึงความเชื่อ ก็จะหมายถึงการที่คนในสังคมหนึ่งยอมรับข้อเสนออย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นความจริง ซึ่งการยอมรับดังกล่าว อาจเกิดขึ้นจากสติปัญญา เหตุผล หรือความศรัทธาโดยไม่มีเหตุผลก็ได้ เมื่อบุคคลมีความเชื่อในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ก็มักจะมีทัศนคติ ความตั้งใจ หรือมีการกระทำเกิดขึ้นตามความเชื่อนั้นๆ

กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ความเชื่อของบุคคล ขึ้นอยู่กับความรู้สึที่เขามีต่อข้อมูลข่าวสารที่เขาได้รับจากแหล่งที่เขาเชื่อถือ บุคคลผู้นั้นจะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อที่เขามีนั่นเอง ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่าความเชื่อจึงเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ทำให้แต่ละบุคคลมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันออกไป และเมื่อสังคมหนึ่งๆ ได้มีการผลิต เรียนรู้ และถ่ายทอดความเชื่อนั้นต่อเนื่องกันมา ก็จะส่งผลทำให้คนในชุมชนเดียวกันมีพฤติกรรมอันเกิดจากความเชื่อที่สั่งสมกันมาเช่นกัน (เนาวรัตน์ นามวงศ์, 2543 : 12-14)

นิยพรรณ วรรณศิริ (2540 : 263) ได้กล่าวถึงศาสนาว่าเป็นระบบสัญลักษณ์แบบหนึ่งที่ทำหน้าที่เชื่อมต่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม ที่มนุษย์จำเป็นต้องเกี่ยวข้องด้วยตั้งแต่เกิดจนตายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ศาสนาเป็นปรากฏการณ์ทางจิตใจซึ่งบุคคลแสดงออกมาทางความเชื่อ และความเชื่อนี้เองที่ไปก่อให้เกิดพฤติกรรมทางพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาในหลายๆ รูปแบบ จึงอาจสรุปได้ว่า ศาสนาก็คือระบบสัญลักษณ์ (Symbolism) ซึ่งเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติรอบๆ ตัวมนุษย์ และถูกแสดงออกทางความเชื่อ ความขลัง และความศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง โดยศาสนาจะต้องมีองค์ประกอบดังนี้คือ

1. ต้องมีสิ่งเคารพบูชาสูงสุด (Supernatural and natural beings) เช่น พระเจ้า หรือเจ้าของลัทธิ เป็นต้น
2. มีความเชื่อและความศรัทธา (Belief) โดยไม่ต้องพิสูจน์จากความจริง
3. มีความขลัง (Ritual) ในพิธีกรรม
4. มีความศักดิ์สิทธิ์ (Sacred) และจะมีการลงโทษถ้าฝ่าฝืนล่วงเกินข้อห้าม
5. มีพิธีกรรม (Rites) ได้แก่ ขบวนการกระทำอันแสดงออกซึ่งความเชื่อนั้น
6. มีกฎเกณฑ์ให้ผู้เลื่อมใสปฏิบัติตาม (Laws) เช่นศีล 5
7. มีศาสดาผู้ประกอบพิธีกรรมและสืบทอดเจตนารมณ์ (Prophet)

นอกจากนี้ยังให้ความเห็นอีกว่า ศาสนาควรมีหน้าที่ต่อมนุษย์และสังคมมนุษย์ดังนี้ คือ ข้อแรกมีหน้าที่สงเคราะห์สังคม คือช่วยบรรเทาความทุกข์ ความขัดแย้งคับข้องใจของคนในสังคมให้มีจิตใจที่ดีขึ้น และอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีสันติสุข ใครมีปัญหาที่จะหันเข้าหาศาสนาและสวดอ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอความช่วยเหลือให้พ้นทุกข์

ข้อที่สอง ศาสนาทำหน้าที่เป็นกฎหมายของสังคม ช่วยจัดระเบียบสังคมให้เรียบร้อย เนื่องจากคนจะเชื่อว่าหากทำผิด จะได้รับการลงโทษ ส่วนประการสุดท้าย ศาสนาได้สร้างความเป็นปึกแผ่น ความสามัคคีกันในหมู่มนุษย์ เมื่อมีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นในสังคม คนจะมารวมใจกันทำพิธีทางศาสนา การกระทำใดๆ ที่ทำเพื่อศาสนา คนก็มักจะหันหน้าเข้ามาร่วมมือกันเสมอ (นิยพรรณ วรรณศิริ, 2540 : 273)

แรดคลิฟฟ์ บราวน์ (ยศ สันตสมบัติ, 2540 : 29) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ได้จัดให้ระบบศาสนาเป็นหนึ่งในโครงสร้างสังคม อันประกอบไปด้วยระบบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันและทำงานร่วมกัน เพื่อให้ระบบดำเนินไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ และรักษาความสมดุลของสังคมเอาไว้ โดยในแต่ละระบบก็จะมีหน่วยย่อยเพื่อรักษาความสมดุลในระบบของตนเช่นกัน เช่นในระบบศาสนานั้น ก็จะประกอบไปด้วยพิธีกรรม ความเชื่อ องค์การทางศาสนาต่างๆ เป็นต้น

บราวน์เสนอว่าเรื่องของพิธีกรรม ความเชื่อ และเทพนิยายต่างๆ นั้น เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนา ซึ่งมีหน้าที่เสริมสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม พิธีกรรมช่วยเสริมสร้างอารมณ์ร่วม (Collective Emotions) และช่วยควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคมให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี หรืออาจจะกล่าวได้ว่า พิธีกรรมมีหน้าที่หลักในการช่วยบำรุงรักษาความสามัคคีกลมเกลียวระหว่างสมาชิกในสังคมนั้นๆ ส่วนการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจนั้น เป็นหน้าที่รองลงมาของพิธีกรรม

เมื่อพิจารณาตามความเห็นของบราวน์ดังที่ได้กล่าวมา อาจนำมาอธิบายได้ว่าระบบต่างๆ ในสังคมนั้น มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทั้งสิ้น ส่วนต่างๆ เหล่านี้ต่างมีหน้าที่ ที่ต้องรักษาให้เกิดความสมดุลระหว่างกัน ทั้งนี้ หากจะพิจารณาเฉพาะในเรื่องของระบบศาสนา อันมีส่วนประกอบย่อยที่หลอมรวมกันให้เกิดเป็นระบบ เป็นสถาบันขึ้น คือ องค์การทางศาสนา ศาสดา นักบวช สาวก ความเชื่อ คำสอน พิธีกรรม สัญลักษณ์ทางศาสนา เหล่านี้ได้ผสมรวมกันเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม และเป็นสถาบันที่สำคัญในทุกสังคมมนุษย์ เพราะสถาบันศาสนาได้ตอบสนองความต้องการทั้งทางด้านจิตใจและทางด้านสังคมของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อาจกล่าวได้ว่า เมื่อศาสนาได้ก่อเกิดขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นส่วนประกอบที่ถือว่ามีความสำคัญมากที่สุดในการเป็นสถาบันที่มีผลในด้านการยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ โดยมีเครื่องมือที่สำคัญคือการใช้ความเชื่อในการที่จะรักษาความสมดุลและความถูกต้องตามหลักข้อบังคับในศาสนาต่างๆ ไว้ จึงได้มีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของความเชื่อว่าสมควรดำรงอยู่เป็นส่วนหนึ่งในระบบหรือในวัฒนธรรมของมนุษย์เช่นเดียวกับขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม

การศึกษา ศิลปะ ภาษา ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้หลอมรวมกันเป็นสังคมและวัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ได้ต่อไป รวมทั้งสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นอื่นๆ

2. ความหมายและความสำคัญของพิธีกรรม

ฉลาตชาย ระมิตานนท์ (2537 : 5-6) กล่าวถึงพิธีกรรมว่า คือการแสดงออกที่เป็นรูปธรรมของศาสนา และการแสดงพิธีกรรมก็มักจะต้องมีความเชื่อทางศาสนาเป็นส่วนประกอบอยู่เบื้องหลังควบคู่กันไปเสมอ และให้ความเห็นว่า พิธีกรรมทางศาสนาที่พบเห็นกันอยู่ทุกวันนี้ เป็นลัทธิความเชื่อที่อยู่ในระดับมีพระหรือนักบวชเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม

โดยฉลาตชายเห็นว่า ควรมีการแบ่งระดับความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมออกเป็นสี่ระดับ คือ 1. ระดับปัจเจกชน 2. ระดับมีหมอผี 3. ระดับชุมชน และ 4. ระดับมีพระหรือนักบวช เป็นผู้สืบทอดและประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในระดับสุดท้ายนี้ เป็นระดับที่อยู่บนยอดสุดของพัฒนาการทางด้านความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของมนุษย์ และปรากฏเป็นศาสนาหลักต่างๆ อยู่ในปัจจุบันนี้ โดยในระดับนี้จะมีพระหรือนักบวชหรือบุคลากรทางศาสนาทำหน้าที่ปลุกฝังความเชื่อและประกอบพิธีกรรมเป็นงานประจำ (Full time professional clergy or priesthood)

ทั้งนี้ ฉลาตชายได้เชื่อมโยงเอาวิถีและระดับของรากฐานทางเศรษฐกิจของคนในสังคมมาใช้อธิบายระดับและการดำรงอยู่ของกระบวนการพิธีกรรมในแต่ละขั้น เช่น พิธีกรรมที่อยู่ในขั้นของการมีพระและนักบวชเป็นผู้ประกอบพิธีที่ปรากฏพบเห็นอยู่ในปัจจุบัน จะพบเห็นได้ในสังคมที่มีการทำการเกษตรขนาดใหญ่ ไปจนถึงการอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม ซึ่งก็คือในสังคมขนาดใหญ่ทั่วไปนั่นเอง และยังเห็นว่า ในสังคมขนาดใหญ่เช่นนี้ ย่อมจะต้องมีระบบความเชื่อและพิธีกรรมที่สลับซับซ้อน จึงอาจจะปรากฏความเชื่อและพิธีกรรมในระดับอื่นๆ รองลงมาทั้งหมด ดังเช่นในประเทศไทยเอง พบว่า มีทั้งการนับถือศาสนาพุทธ มีความเชื่อในพิธีทางศาสนา แต่ขณะเดียวกันคนไทยในระดับชุมชนท้องถิ่นก็ยังคงมีความเชื่อในเรื่องของการนับถือผีปู่ย่า อันมีฐานอยู่บนกลุ่มเครือญาติของตนเช่นกัน แสดงให้เห็นความคิดที่ว่าในสังคมหนึ่งๆ ย่อมมีระดับความซับซ้อนทางด้านความเชื่อของคนในชุมชนที่หลากหลาย แต่สามารถอยู่ร่วมด้วยกันได้ โดยมีการแบ่งความสูงต่ำของความเชื่อเพื่อที่จะจัดความสำคัญของความสัมพันธ์ดังกล่าวให้อยู่ในระบบสังคมเดียวกันได้โดยไม่ขัดแย้งกัน ดังจะเห็นได้ในสังคมไทยทั่วไปที่คนในท้องถิ่นต่างๆ มักจะนับถือศาสนาพุทธขณะเดียวกันบางครอบครัวยังคงนับถือผีบรรพบุรุษ และยังมีคนอีกไม่น้อยที่นับถือเจ้าเข้าทรงพร้อมกันไปด้วย

ในขณะที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2532 : 99-101) กล่าวถึงประเพณี พิธีกรรมว่า คือการกำหนดกฎเกณฑ์ความสัมพันธ์ของคนในด้านต่างๆ โดยจะมีทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และมีการสร้างสถาบันต่างๆ ขึ้นเพื่อจัดความสัมพันธ์เหล่านี้

อาทิ สถาบันทางการเมือง สำหรับจัดระเบียบในสังคม และสถาบันศาสนา ที่มีพระนักบวชเป็นผู้มีอำนาจ ซึ่งได้กำหนดความสัมพันธ์ถ่ายทอดผ่านทางประเพณี พิธีกรรม อันถือเป็นอาณัติสิทธิ์ที่ละเมิดได้ยาก รวมทั้งยังมีหลักความเชื่อที่ช่วยเสริมพลังของลักษณะที่มีอยู่ให้ดำเนินต่อไปได้

สถาบันต่างๆ เหล่านี้ทำงานเกื้อกูลกันเอง ไม่อาจแบ่งหน้าที่ของตนออกได้ชัดเจน เพียงแต่มีจุดมุ่งหมายที่ตรงกันคือ พยายามสร้างความสัมพันธ์ที่จะเอื้อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิตให้ มากที่สุดตามคติของคนในสังคมนั้นๆ หากสถาบันหนึ่งเสื่อมสลายลง ก็จะกระทบสถาบันอื่น และก่อให้เกิดการทำงานที่ไม่ราบรื่น ทำให้สถาบันอื่นมีการปรับตัว จึงเรียกความสัมพันธ์เหล่านี้ว่าเป็นระบบทางสังคม

จากคำกล่าวทั้งหมดที่ได้อ้างมานั้น จึงเป็นไปได้ที่ว่า หากความสัมพันธ์ใดในสถาบันทางสังคมหนึ่งๆ ถูกกระทำอย่างบกพร่อง และละเลยต่อกฎระเบียบที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยสถาบันทางสังคมนั้น ก็อาจจะต้องมีผลกระทบต่อสถาบันอื่นๆ อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง ไม่ว่าผลที่ได้รับจะเป็นผลในด้านดีหรือร้ายก็ตาม ไม่เว้นแม้แต่ในพิธีกรรมซึ่งถือเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยเหตุผลนานับประการด้วย ทั้งนี้ หากส่วนย่อยของสถาบันศาสนาถูกละเลยหรือปฏิบัติอย่างบกพร่อง ก็อาจส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวม หรือในทางกลับกัน หากสถาบันทางสังคมอื่นๆ ถูกคนในสังคมประพฤติดุปฏิบัติไม่เหมือนเดิม ก็น่าจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในส่วนของพิธีกรรมทางศาสนาด้วยเช่นเดียวกัน

สำหรับพิธีกรรมที่ยึดถือปฏิบัติกันในชุมชนนั้น เมื่อมีการจัดพิธีขึ้น ก็มักจะอ้างถึงความเชื่อต่างๆ เพื่อเป็นการแสวงหาแนวทางและคำตอบในสิ่งที่สงสัย และให้สอดคล้องกับรากฐานความเชื่อของคนในชุมชน เป็นการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งต่างๆ และจะได้ถูกนำมาใช้เป็นกุศโลบายในการจัดเกลา หรือเป็นระเบียบปฏิบัติให้คนในสังคมชุมชน ให้ได้ประพฤติดุปฏิบัติตามความต้องการของกลุ่มสังคมนั้น โดยในพิธีกรรมแต่ละประเภท ก็จะมีแนวคิดและจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกันไป เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับผี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา และในแต่ละพิธีกรรมยังมีหน้าที่สำคัญคือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว สร้างพลังใจให้แก่บุคคลและกลุ่มในการดำรงชีวิตอยู่ต่อไป (รุ่งทิพย์ กล้าหาญ, 2539 : 123)

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการนิยามความหมายคำว่าประเพณี พิธีกรรม และวัฒนธรรม ดังที่กล่าวมานี้ ทั้งในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมและหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตาม รวมทั้งการมองระบบที่นำมาเชื่อมโยงกันเหล่านี้ว่าเป็นระบบระเบียบที่มีความเกี่ยวข้องและผลต่อเนื่องซึ่งกันและกัน เรียกว่าเป็นสถาบันทางสังคมประเภทต่างๆ ซึ่งจะมีการสร้างข้อกำหนดเพื่อให้คนในสังคมได้ร่วมกันใช้ มีการบัญญัติเรื่องของการลงโทษ จากการกระทำผิดในข้อห้ามของแต่ละสถาบันด้วย

แนวคิดเหล่านี้อาจเรียกว่าเป็นการศึกษาวิเคราะห์ ประเพณีวัฒนธรรมใน แนวหน้าที่นิยม (Functionalism) อันเป็นการมองประเพณีและวัฒนธรรมว่าเป็นระบบวัฒนธรรม (Culture System) ซึ่งเมื่อเป็นดังนี้แล้ว การที่จะต้องทำการศึกษาวิเคราะห์ส่วนใดส่วนส่วนหนึ่งที่ถือเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบวัฒนธรรม ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาส่วนอื่นๆ เพื่อความเข้าใจ ที่มาที่ไปของความสัมพันธ์ และหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกัน

ขณะเดียวกัน Leslie A. White กล่าวว่า “สังคมมนุษย์และวัฒนธรรมต่างๆ ของ มนุษย์เกิดขึ้นในลักษณะที่เป็นตั้งอินทรีย์หนึ่งที่มีส่วนย่อยต่างๆ พึ่งพาต่อกันและกัน เราไม่สามารถ ทำความเข้าใจถึงส่วนย่อยต่างๆ เหล่านั้นได้อย่างเต็มที่หากแยกพิจารณาส่วนต่างหากไปจากอินทรีย์ รวมทั้งหมด และจะทำความเข้าใจกับอินทรีย์หนึ่งได้ก็ต้องทำความเข้าใจที่ส่วนย่อยของมันด้วย” อันเป็นการสนับสนุนแนวคิดระบบวัฒนธรรมที่มีการเชื่อมโยงกันและจำเป็นจะต้องมองเห็นภาพ รวมของระบบที่เป็นจุดรวมของสิ่งที่จะต้องการศึกษาเสียก่อน จึงจะสามารถเข้าใจถึงสิ่งที่จะทำการ ศึกษาได้อ่างแท้จริง (นฤจร อธิธิจิระจรส, 2531 : 1)

ดังนั้นการที่จะศึกษาองค์ประกอบส่วนใดส่วนหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในพิธีกรรมหรือถูกนำไป ใช้ในพิธีกรรมก็เช่นเดียวกัน สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาองค์ประกอบโดยรวมทั้งหมดที่ ประกอบกันขึ้นเป็นส่วนของพิธีกรรม และผลของการนำองค์ประกอบเหล่านี้มาใช้ ซึ่งก็คือบทบาท หน้าที่ที่ถูกกำหนดขององค์ประกอบแต่ละส่วนในสังคม ขณะเดียวกันก็ต้องคำนึงและพิจารณาถึง เหตุผลที่ทำให้้องค์ประกอบเหล่านั้นได้ถูกสร้างขึ้น และนำมารวมกับส่วนอื่นๆ เป็นระบบระเบียบ ขึ้นมา เพื่อที่จะเข้าใจถึงความคิดและความสำคัญที่จะต้องมีย้องค์ประกอบเหล่านี้ ตัวอย่างของ ้องค์ประกอบที่ทำหน้าที่ร่วมกันและกลายมาเป็นพิธีกรรม อาทิ กิจกรรมต่างๆ ความเชื่อ บทสวด หรือวรรณกรรม ผู้ประกอบพิธีกรรม และผู้เข้าร่วมพิธีกรรม

เพื่อที่จะศึกษาส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็จะต้องศึกษาและเข้าใจส่วนประกอบทั้งหมดในส่วน ที่เราจะศึกษา เป็นหนึ่งในส่วนประกอบย่อย อีกทั้งยังต้องเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงอันเป็นเรื่อง ปรกติและเกิดขึ้นเสมอสำหรับระบบทางวัฒนธรรมอีกด้วย จึงจะเข้าใจที่มาและจุดที่ทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงของส่วนประกอบย่อยอันมีผลต่อระบบโดยรวม หรือกระทั่งการเข้าใจระบบ ก็จะทำให้ มองเห็นปัจจัยภายนอกระบบที่สามารถเข้ามามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบภายในได้เช่นเดียวกัน

การศึกษาเรื่องของวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีกรรมก็เช่นกัน เพื่อที่จะเข้าใจถึงบทบาทและ หน้าที่ของวรรณกรรมอันเป็นองค์ประกอบย่อยหนึ่งในพิธีศพ ก็จำเป็นจะต้องเข้าใจและศึกษารวม ไปถึงการประกอบพิธีกรรม ความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม บทบาทของผู้ประกอบพิธีกรรม สิ่ง ที่ปรากฏในตัววรรณกรรมคือลักษณะรูปแบบ เนื้อหา และโอกาสในการใช้วรรณกรรมหรือบทสวด

ความเชื่อในตัววรรณกรรมหรือบทสวด ความเชื่อในสัญลักษณ์วัตถุต่างๆ ที่นำมาประกอบพิธีกรรม เวลาและโอกาสในการประกอบพิธีกรรม ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่ทำให้องค์ประกอบต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป อันส่งผลต่อความเชื่อและการใช้องค์ประกอบอื่นๆ รวมทั้งทำให้แนวคิดในการประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจเป็นเรื่องของสิ่งแวดล้อม สภาพเศรษฐกิจ และการดำเนินชีวิต ที่ต่างไปจากอดีต ที่ทำให้องค์ประกอบย่อยเหล่านี้ต้องเปลี่ยนแปลงตามไป

เมื่อต้องการเข้าใจในส่วนต่างๆ ของพิธีกรรมดังเช่น ความต้องการที่จะศึกษาเรื่อง วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีศพเช่นนี้แล้ว ผู้ศึกษาจึงต้องการเริ่มต้น โดยการทำความเข้าใจในเรื่องของ องค์ประกอบโดยรวม คือพิธีกรรมก่อนเป็นอันดับแรก ก่อนที่จะเชื่อมโยงไปถึงการศึกษา องค์ประกอบอื่นๆ ต่อไป

3. ความสำคัญของพิธีกรรม

เราอาจจำแนกความสำคัญของพิธีกรรมได้ดังนี้คือ ประการแรก เป็นสื่อแสดงถึงความ เป็นจริง เช่น การกราบ การไหว้ การคำนับ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความรู้สึกรักของผู้กระทำว่า มีความเคารพนับถือ นอบน้อมต่อสิ่งหรือบุคคลนั้น การกระทำสัญลักษณ์จึงเป็นการกระทำที่ประหยัด ไม่ต้องอธิบายมาก คนอื่นที่คุ้นเคยเข้าใจในสัญลักษณ์นั้น เมื่อได้รู้ได้เห็น ได้ยิน ก็เข้าใจได้ในทันที

ดังนั้น พิธีกรรมจึงเป็นเครื่องหมายของชนกลุ่มหนึ่งๆ ซึ่งมีสัญลักษณ์ร่วมกัน การใช้ สัญลักษณ์นั้นว่ามีประสิทธิภาพสูง เป็นการช่วยแผ่ขยายพฤติกรรมทางจิต คือช่วยให้เกิดมโนภาพ และเกิดเป้าหมายที่ชัดเจนมั่นคง สัญลักษณ์จะช่วยให้เกิดสิ่งเหล่านี้ได้ง่ายกว่าการผลักดันทางอื่นเช่น การพูด การอธิบายให้ฟัง แต่สัญลักษณ์เป็นตัวเริ่มต้นเท่านั้น ส่วนการขยายจินตนาการและมโนภาพ เป็นหน้าที่ของผู้เห็นสัญลักษณ์เอง

ส่วนความสำคัญประการที่สอง คือเรื่องของจิตใจ พิธีกรรมมีจุดมุ่งหมายใหญ่คือ ทำให้เกิดความสุขสบายใจ เกิดกำลังใจ สาเหตุที่ทำเพราะเกิดความเชื่อในอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ผีศาจ เทวดา อำนาจจิต ที่ใจเท่านั้นสัมผัสได้ แต่ตา หู ลิ้น จมูก กาย สัมผัสไม่ได้ การประกอบ พิธีกรรมนั้น มีความคาดหวังว่า สิ่งเหล่านั้นจะทำให้สมหวัง เช่น เวลาป่วยไข้ก็เชื่อว่าเป็นเพราะ อำนาจของผีศาจเทวดา ก็มีความหวังว่าอำนาจของพุทธมนต์ซึ่งเหนือกว่าผี เทวดา จะช่วยเหลือให้ ปลอดภัยจากอำนาจเหล่านั้นได้ (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2525 : 2)

ส่วนในแง่มุมของผู้ประกอบพิธีกรรมหรือนักบวช ได้ให้ความสำคัญของพิธีกรรมทาง ศาสนาว่า ข้อแรกพิธีกรรมถือเป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นจุดนัดหมายให้สมาชิกในสังคมได้รับรู้ว่ กิจกรรมกำลังจะเริ่มขึ้น เป็นจุดนัดพบให้ทุกคนที่ตอนแรกยังกระจัดกระจาย มารวมกันเป็นจุดเดียว และเป็นจุดนัดหมายว่าจะเริ่มเรื่องนั้นแล้ว ข้อที่สอง พิธีกรรมเป็นเครื่องฝึกวินัย หรือเป็นพื้นฐานใน การที่จะฝึกฝนพัฒนาคนในด้านศีล เพื่อฝึกคนให้จัดหรือควบคุมพฤติกรรมของตนให้ลงตัวเข้าที่

ข้อที่สาม พิธีกรรมเป็นเครื่องน้อมนำศรัทธาที่จะพาให้เข้าถึงธรรมที่สูงขึ้น เนื่องจากบรรยากาศในบริเวณพิธีจะทำให้เกิดความสงบและศรัทธา ข้อที่สี่ พิธีกรรมเป็นช่องทางที่ทำให้เกิดการให้ธรรมแก่คนทั่วไป และเป็นรูปแบบที่สามารถสื่อสารธรรมสำหรับคนหมู่มาก ทำให้สังคมมีความสงบร่มเย็นอีกด้วย (พระธรรมปิฎก, 2537 : 5-24)

จะเห็นได้ว่า จากมุมมองของฝ่ายศาสนาเองก็มีความเห็นที่ไม่แตกต่างจากคนทั่วไป นั่นคือเห็นว่าพิธีกรรมอันเป็นส่วนประกอบของศาสนานั้น เป็นเครื่องมือที่ทำให้คนในสังคมมีความเป็นระเบียบมากขึ้น โดยอาศัยศรัทธาและความศักดิ์สิทธิ์ขององค์ประกอบต่างๆ ในพิธีกรรม ทำให้คนเกิดความเชื่อที่จะปฏิบัติตามหลักคำสอนที่สั่งมาของศาสนา ซึ่งเมื่อรวมเอาคนหมู่มากในชุมชนหนึ่งมาอยู่ในที่เดียวกันและสอนหรือให้ธรรมที่สั่งมาแก่คนเหล่านั้น ก็จะทำให้สังคมโดยรวมมีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกัน

พิธีกรรมจึงเป็นหนึ่งในกระบวนการควบคุมสังคม ให้อยู่ในระบบระเบียบที่คนส่วนใหญ่ในสังคมให้การยอมรับและยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา และเรียกพิธีกรรมว่าเป็นบรรทัดฐานทางสังคมประเภทหนึ่ง โดยเห็นว่าทั้ง งานพิธี พิธีการ และพิธีกรรม มีลักษณะที่คล้ายกัน คือทำให้คนรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันและสนับสนุนความกลมเกลียวสามัคคี ในกลุ่มงานพิธีเหล่านี้ มักจะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมของชีวิต เช่น การเกิด การแต่งงาน การตาย รวมทั้งพิธีที่เกี่ยวข้อง เช่น การรับตำแหน่งสำคัญ การครบรอบอายุ (จูรี ขยัน, 2543 : 13)

อีกทั้งพิธีกรรมยังได้ถูกจัดให้เป็นเครื่องมือทางสังคมอีกประเภทหนึ่งที่ใช้ในการสร้างและตอกย้ำในเรื่องของความเชื่อให้กับผู้คนในสังคมอีกด้วย เนาวรัตน์ นามวงศ์ (2543 : 17) กล่าวว่า พิธีกรรมมีหน้าที่ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม สะท้อนให้เห็นการกระทำของบุคคลในสังคม ซึ่งจะแสดงบทบาทและสถานภาพของบุคคลคนนั้นด้วย ในขณะเดียวกันก็จะแสดงให้เห็นถึงการจัดระเบียบทางสังคมอย่างชัดเจน นอกจากนี้ยังสะท้อนถึงวิถีคิดและภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ปรากฏอยู่อย่างหลากหลาย รวมทั้งมีหน้าที่ในการเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรม กล่อมเกลาคิดใจคนในสังคม และเป็นการรวมศูนย์ทางจิตใจของคนในสังคม เป็นการแสดงออกเพื่อลดความตึงเครียดทางใจ และยังช่วยผสมผสานความขัดแย้งที่เกิดในจิตใจและชีวิตในสังคมอีกด้วย

4. ประเภทของพิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ รูปแบบของพิธีกรรมจึงย่อมมีอยู่หลากหลาย บางเหตุการณ์เกิดขึ้นตรงตามเวลาแน่นอน แต่บางเหตุการณ์ก็ไม่เป็นเช่นนั้น ดังนั้นจึงสามารถแบ่งรูปแบบของพิธีกรรมต่างๆ ได้ 3 ประเภทใหญ่ได้ดังนี้

ก. พิธีกรรมตามปฏิทิน (Chronological Ritual) เป็นพิธีกรรมที่คนทุกกลุ่มในสังคมปฏิบัติกันเป็นประจำเมื่อถึงเวลากำหนดที่เคยทำมาก่อน จะหมุนเวียนครบรอบ 1 ปี แต่ละเดือนก็จะ

มีพิธีที่กำหนดเป็นวันๆ ไป และยังมีรายละเอียดลงไปอีกว่า เวลาใดในวันนั้นๆ บางพิธีเป็นพิธีที่ใหญ่โต ทำกันทั่วไปตลอดสังคม อาจแตกต่างกันในรายละเอียดตามท้องถิ่นต่างๆ เช่น ลอยกระทง สงกรานต์ เป็นต้น เรียกได้อีกอย่างว่าเทศกาล (Festival)

ข. พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต (Ritual of the life Cycle) เมื่อชีวิตของบุคคลแต่ละคนในสังคมได้เปลี่ยนช่วงจากสถานภาพหนึ่งไปเป็นอีกสถานภาพหนึ่ง เช่น หนุ่มสาวโสดจะเปลี่ยนสถานภาพเป็นสามีภรรยา ก็มีพิธีแต่งงาน พิธีกรรมประเภทนี้เป็นตอนต่อระหว่างสถานภาพหนึ่งในชีวิตไปสู่อีกสถานภาพหนึ่ง เริ่มตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ครอบคลุมชีวิตของคนๆ หนึ่ง เรียกว่า พิธีกรรมตามวงจรชีวิต

ค. พิธีกรรมพิเศษ เป็นพิธีกรรมที่นอกเหนือจากสองข้อแรก เนื่องจากเป็นพิธีที่ปฏิบัติกันอย่างไม่มีกำหนดเวลาแน่นอน ทำตามความจำเป็นหรือเมื่อมีโอกาส เช่น พิธีทำบุญเลี้ยงพระ ถวายทาน เป็นต้น (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2525 : 3)

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2537 : 10) ได้แบ่งพิธีกรรมออกเป็น 2 ประเภทคือ

ก. พิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างความสามัคคี (Rites of solidarity) ซึ่งสามารถจัดอยู่ในประเภทเดียวกันกับ พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ (Rites of fertility) อาทิเช่น พิธีแห่นางแมว ทำบุญบั้งไฟ หรือการแรกนา ทั้งหมดนี้ถือเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในชุมชนและมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน

ข. พิธีกรรมการเปลี่ยนสถานภาพ (Rites of passage) โดยเห็นว่าพิธีกรรมประเภทนี้ถูกจัดขึ้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติและอำนาจเหนือธรรมชาติ เกี่ยวข้องกับการเกิด แก่ เจ็บตาย ของมนุษย์ อาทิเช่น การสู่ขวัญ การรักษาพยาบาล พิธีแต่งงาน พิธีศพ

ประเพณี พิธีกรรมการทำศพ

ประเพณีหรือพิธีกรรมการทำศพ จึงอาจจัดได้ว่าเป็นพิธีกรรมแบบ พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต (Ritual of the life cycle) หรือ พิธีกรรมการเปลี่ยนสถานภาพ (Rites of passage) ประเภทหนึ่ง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของบุคคลคนหนึ่ง ตามลักษณะทางกายภาพ คือ จากมีชีวิตไปเป็นไม่มีชีวิต และเป็นการครบกำหนดหรือเป็นจุดสิ้นสุด ของวงจรชีวิตบุคคลผู้หนึ่ง เป็นการจากไปอย่างไม่มีวันกลับมาของผู้ที่คุ้นเคยกัน ดังนั้นคนในสังคมจึงมักให้ความสำคัญกับประเพณีงานศพเป็นพิเศษไม่ว่าจะเป็นในสังคมใดๆ

สำหรับพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับศพนั้น กล่าวกันว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นสากลที่สุดของมนุษย์ทั่วโลก มนุษย์ทำการปลงศพด้วยวิธีการต่างๆ ตั้งแต่ การฝัง เผา รมควัน อาบน้ำยา

คง ปล่อยให้ให้เน่า หรือ ทิ้งไว้เฉยๆ และปัจจัยอื่นๆ ทางสังคมวัฒนธรรม เช่น เพศ สถานภาพ อายุ ตำแหน่ง ลักษณะการตาย รวมทั้งสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคมที่ทำให้มีพิธีกรรมแตกต่างกันไป (ปราณี วงษ์เทศ, 2534 : 232)

ประเพณีการทำศพตามหลักทางพุทธศาสนาในประเทศไทยนั้น โดยส่วนใหญ่จะมีกรรมวิธี กิจกรรม หรือวิธีการในการประกอบพิธีที่คล้ายคลึงกัน แต่อาจจะแตกต่างกันไปบ้างในเรื่องของรายละเอียด อาทิ อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ที่ใช้ในพิธีกรรม การสวด การแสดงพระธรรมเทศนา ซึ่งขึ้นอยู่กับความเชื่อของคนในท้องถิ่นแถบนั้น

โดยอาจกล่าวถึงสาเหตุของการทำศพได้ว่า ประการแรก เพื่อที่จะทำพิธีเช่นไหว้อุทิศแก่ผู้ตาย ประการที่สองถือเป็นพิธีปัดรังควาน ป้องกันสิ่งร้ายมารบกวนคนในชุมชน ส่วนประการสุดท้ายคือ เพื่อที่จะได้ทำพิธีทางศาสนา เป็นการอุทิศให้ผู้เสียชีวิต ถือเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้เสียชีวิตเป็นครั้งสุดท้าย (เสฐียร โกเศศ, 2539 : 16)

ทั้งนี้ สังคมไทยเป็นสังคมที่นิยมที่จะสร้างความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับจักรวาล และความเชื่อทางศาสนาก็สอนให้คนรับรู้ถึงการเวียนว่ายตายเกิดในโลกนี้และโลกหน้า สังคมจึงให้ความพิถีพิถันเป็นพิเศษในเรื่องการเกิด การอยู่ และการตาย ดังจะเห็นได้จากประเพณีที่มีอยู่ตั้งแต่เด็กจนแก่ชรา และถึงขั้นตอนสุดท้ายของชีวิต คือการตายอันเป็นพิธีกรรมที่ไม่ได้มีความหมายเฉพาะผู้ที่ตายไปแล้วเท่านั้น หากยังมีความสำคัญทั้งทางด้านสังคมและจิตใจแก่บรรดาญาติและญาติพี่น้องอีกด้วย

ฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่คนในชุมชนได้เคยประพฤติปฏิบัติกันมาเป็นประจำ ได้ทำให้คนในสังคมไทยไม่โคดเคี้ยวอย่างว่างตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เหตุเพราะชีวิตแวดล้อมไปด้วยคนที่เป็ญาติพี่น้องมิตรสหาย อีกทั้งยังมีความมั่นคงในด้านจิตใจอันเนื่องมาจากการสร้างความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งนอกเหนือธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือโชคชะตาของมนุษย์

1. ความสำคัญของพิธีศพ

พิธีศพถือว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่างานพิธีประเภทอื่นๆ อภิธาน สมใจ (2541 : 16 -18) เห็นว่า ในงานศพนั้นเป็นการสร้างโอกาส หรือเปิดเวทีการแสดงกิจกรรมทางสังคมของกลุ่มคนในชุมชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อบรรลุเป้าหมาย 5 ประการคือ

ก. งานศพเป็นเวทีพิธีกรรมเพื่อป่าวประกาศข่าวสารยืนยันการขาดสูญตัวตนของผู้ตาย อันประกอบด้วยคุณสมบัติทางสรีระและคุณสมบัติทางสังคม คือหมดสมาชิกภาพ ขาดจากกลุ่มสังคมที่เป็นอยู่จริงด้านการกระทำหรือการแสดงตนทางสังคม งานศพเป็นเป็นเวทียืนยันการสิ้นสุดตัวตนในชีวิตนี้ จากคนเป็นสู่คนตายแล้วกลายเป็นชีวิตอื่นตามความเชื่อแห่งลัทธิตน

ข. พิธีกรรมงานศพ เป็นเวทียืนยันสถานภาพทางสังคมของคนเป็น ว่าคนมีชีวิตปกติจะเป็นอยู่อย่างเดิมหรือจะต้องเปลี่ยนแปลงสถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน ภายในภายนอกกลุ่มภายหลังมีคนตาย งานศพจึงมีความสำคัญต่อสังคมในชุมชนในสองด้านคือ เป็นเวทีที่ใช้ยืนยันสถานภาพของทั้งคนตายและคนเป็นพร้อมๆ กัน โดยในการแสดงตัวตนเพื่อการยืนยันสถานภาพของ คนเป็น แต่ละคนในงานศพนั้น จะมีมาน้อยแตกต่างกันไป ก็ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ดั้งเดิมของคนเป็นผู้นั้นกับคนตาย กับครอบครัวเครือญาติของคนตาย กับเพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน เพื่อนร่วมชุมชน ผู้คนในชุมชนใกล้เคียง ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ดังนั้น เราจะสามารถพบสถานภาพ ตำแหน่ง บทบาท ความมั่งคั่ง หรือหน้าตาทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การบริหาร ของคนเป็นผู้นั้นๆ กลุ่มนั้นๆ หรือสถาบันนั้นๆ ได้ในบรรยากาศงานศพ และกิจกรรมพิธีกรรมอื่นๆ ที่จัดให้มีขึ้นเพื่อชีวิตหลังความตาย ในโอกาสเช่นนี้ คนเป็น จะได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในกลุ่มเครือญาติ เพื่อนฝูง คนต่างรุ่นต่างเพศวัย นำไปสู่การสานต่อความสัมพันธ์เชิงบวก และจะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ว่าทางด้านเงินทอง อำนาจ อารมณ์จิตใจ และข่าวสารความรู้

ค. พิธีศพและพิธีกรรมเพื่อคนตาย เป็นการยืนยัน คุณค่าความมีอยู่เป็นอยู่ของชีวิตนี้ของชีวิตอื่นและของวิถีชีวิตวัฒนธรรมประจำถิ่น

ง. ในด้านกฎหมาย งานศพเป็นพิธีกรรมที่ยืนยันการหมดสภาพทางนิติบุคคลของผู้ตาย และยืนยันสถานภาพทางกฎหมายของคนเป็นอีกด้วย อาทิ การเป็นหม้าย การกำพร้าพ่อแม่ และการสืบทอดมรดกซึ่งปกติแล้วสถานภาพตามกฎหมายของบุคคลจะต้องเปลี่ยนไปทันทีที่ถูกประกาศโดยพิธีกรรมงานศพแล้ว

จ. งานศพเป็นทั้งวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรม คือมีแบบแผนวิธีการที่ผู้คนต้องทำตาม และเป็นวัฒนธรรมจุดมุ่งหมายปลายทาง เพื่อบรรลุเป้าหมายทางสังคม

โดยทั่วไปแล้ว พิธีกรรมและการดำเนินพิธีศพในสังคมไทยมักจะมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันแทบจะทุกท้องถิ่น

2. พิธีศพในสังคมไทย

จากหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้ทราบได้ว่า ย้อนกลับไปเมื่อ 10,000 ปีที่แล้ว มนุษย์ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ได้มีความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังความตายแล้ว โดยมีการพบหลักฐานจากการขุดค้นที่จังหวัดกาญจนบุรีว่า มีการพรมดินเทศสีแดงบนศพคนตายที่อยู่ในท่านอนราบเหยียดยาว ตั้งแต่ปลายยุคหินเก่าแล้ว นอกจากนี้ยังพบภาชนะดินเผาใส่อาหาร การฝังศพ กำหนดทิศทางให้ศพหันไปทางทิศตะวันตกอย่างมีแบบแผน แสดงถึงความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องวิญญาณ และเมื่อมนุษย์ต้องการที่จะติดต่อสัมพันธ์กับวิญญาณก็จะด้วยการประกอบพิธีกรรมบาง

อย่างขึ้นเท่านั้น ดังนั้น พิธีกรรมที่ถือว่าเป็นพิธีกรรมแรกเริ่มสุดของมนุษย์จึงน่าจะเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับคนตาย โดยเริ่มจากการเซ่นไหว้หรือการนำอาหาร ข้าวของเครื่องใช้มาให้ผู้ที่ตายแล้วได้กินได้ใช้เหมือนเมื่อยังมีชีวิตอยู่ หลุมศพจึงน่าจะเป็นที่บูชาแห่งแรกของมนุษย์ด้วย อีกทั้งยังเป็นที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางชนชั้นและฐานะในสังคมของคนในชุมชน จากการขุดพบที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานีที่พบว่า ในหลุมศพหลายแห่ง มีเครื่องเซ่นที่ไม่เหมือนกัน บางศพจะมีเครื่องประดับเครื่องใช้มากกว่าศพอื่นๆ รวมทั้งของที่ทำจากช่างฝีมือชั้นสูงด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าจากหลักฐานเหล่านี้แสดงถึงความเชื่อของคนในสมัยนั้นว่า มีความเชื่อในเรื่องภูติผีวิญญาณบรรพบุรุษว่ายังอยู่ในโลกเดียวกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ยังไม่มีการแบ่งแยกโลกนี้กับโลกหน้า คนเป็นกับคนตายยังติดต่อกันได้ ผีคนตายจะแวะเวียนมาอยู่ใกล้ๆ บ้านเดิมยังไม่ไปโลกผี และรู้เห็นความเป็นไปในบ้านได้ตลอด (ปราณี วงษ์เทศ, 2534 : 6-7)

ความเชื่อเหล่านี้ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในสังคมคนไทยที่ยังมีการนับถือผิอยู่ คนไทยกลุ่มต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลยังคงมีความเชื่อว่าเมื่อคนตายลง จะต้องไปยังเมืองผีซึ่งมีความคล้ายคลึงกับเมืองมนุษย์ มิได้เวียนว่ายตายเกิดเช่นการนับถือทางศาสนาพุทธที่แพร่หลายเข้ามาในภายหลัง ดังเช่นในสังคมของชาวไทดำในเขตสิบสองจุไททางตอนเหนือของเวียดนามที่มีความเชื่อว่า การตายเปรียบเสมือนการเปลี่ยนที่อยู่อาศัย จากโลกมนุษย์ไปสู่โลกผี ที่ไม่ได้แตกต่างไปจากโลกมนุษย์เลย เพียงแต่อยู่กันคนละที่เท่านั้น เพราะโลกของผีหรือเมืองผิวนั้นอยู่เหนือจากโลกมนุษย์ขึ้นไปและมองไม่เห็นเพราะเรายังเป็นคนอยู่ วิญญาณยังไม่ได้ออกจากร่างไปไหน เมื่อมีชีวิตอยู่จึงต้องเตรียมตัวเตรียมข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ สำหรับนำไปใช้ในอีกโลกหนึ่งเมื่อตายไปแล้ว (ภัทธิตา ยิมเรวัต, 2544 : 247)

ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 เกิดการพัฒนาการของสังคมเมืองขึ้นในเขตภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการติดต่อกับต่างประเทศและรับเอาศาสนาฮินดูกับศาสนาพุทธเข้ามาเป็นศาสนาของภูมิภาค เกิดการสร้างศาสนสถานและศิลปะวัตถุขึ้นเคารพบูชา แต่ก็ไม่ได้ทำให้อิทธิพลความเชื่อในเรื่องผีแต่ดั้งเดิมเสื่อมคลายลง กลายเป็นการนับถือควบคู่กันไปกับความเชื่อเดิมผสมผสานกันไป

พิธีศพของไทยในปัจจุบันที่แม้จะประกอบขึ้นและอธิบายความหมายตามความเชื่อที่อิงอยู่กับพุทธศาสนาเป็นหลัก แต่ก็ยังมองเห็นการผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมที่ยังคงค้างอยู่ เช่นความเชื่อที่ว่า วิญญาณของผู้ตายที่กลายเป็นผี จะมีอำนาจก่อความเดือดร้อนให้คนเป็นได้ ดังจะเห็นได้จากรายละเอียดของพิธีกรรมที่ยังยึดถือปฏิบัติตามท้องถิ่นทุกภูมิภาคในประเทศไทย ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว สำหรับประเพณีไทย เมื่อมีผู้เสียชีวิตในบ้าน ญาติมิตรก็จะเริ่มจัดการกับผู้เสียชีวิต

เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องช่วยเหลือกัน โดยไม่ต้องออกปาก นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการมาช่วยงานศพได้กุศลแรงกว่าช่วยงานบุญด้านอื่นๆ ด้วย (ปราณี วงษ์เทศ, 2534 : 7-8)

ในขั้นตอนแรกสำหรับการจัดการเกี่ยวกับศพนั้น ญาติของผู้ตายจะทำการอาบน้ำศพให้ร่างกายสะอาด โดยมักเชื่อกันว่าจะทำให้จากไปสู่โลกอื่นอย่างบริสุทธิ์ หอมสด ในสมัยก่อนจะทำการอาบน้ำด้วยการดั้นน้ำให้เดือด แล้วตักน้ำร้อนอาบ จากนั้นจึงอาบด้วยน้ำเย็น ใช้มะกรูด ขมิ้น ตำปนกันขัดถูศพให้ทั่ว บางแห่งใช้น้ำดั้นใบส้มป่อยกับมะกรูดขัดถู ซึ่งวัสดุเหล่านี้มีคุณสมบัติในการชำระสิ่งสกปรก อีกทั้งยังเป็นวัตถุมงคลอีกด้วย โดยการอาบน้ำศพนี้เป็นการกระทำเพื่อแสดงออกถึงความรักเคารพในหมู่ญาติพี่น้อง จึงปฏิบัติต่อศพอย่างดี และปรารถนาจะให้ผู้ตายหมดสิ้นบาปกรรมที่เคยทำไว้ โดยการชำระให้สะอาดด้วยวัตถุมงคลต่างๆ (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2525 : 147)

การอาบน้ำศพนี้มีการนับถือต่างๆ กันไป ศาสนาพราหมณ์ถือว่าอาบเพื่อล้างบาปให้กับผู้ตาย เพราะพราหมณ์ถือว่า น้ำในแม่น้ำอจิรวดีในอินเดียนั้นล้างบาปได้ จึงตักน้ำจากแม่น้ำนี้ไปทำการล้างบาปแก่ผู้ป่วยหนัก ส่วนทางฮินดูถือว่า การอาบน้ำทาแป้งแก่ศพนั้น จะทำให้เมื่อตายไปเกิดชาติใหม่ จะมีรูปร่างที่สวยงามหมดจดงดงาม (แปลก สนธิรักษ์, 2504 : 2)

การอาบน้ำศพนี้ บางแห่งก็จะใช้ใบส้มป่อยหรือใบมะขาม ผสมน้ำเย็นหรือผสมน้ำอบน้ำหอม ต่อจากนั้นให้หวีผมและหักหวีทิ้งหลังใช้แล้วด้วย พิธีเหล่านี้เป็นการกระทำเชิงสัญลักษณ์ การทำลายข้าวของเครื่องใช้เพื่อให้ผู้ตายได้นำไปใช้ในโลกลูกหน้า แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในโลกของคนตาย สิ่งของต่างๆ จะอยู่ในสถานะตรงกันข้ามกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ (ปราณี วงษ์เทศ, 2534 : 8-9)

บางท้องถิ่นนั้น จะมีธรรมเนียมการหวีผมเพียง 3 ครั้ง มีความหมายถึงการสะสางการดำเนินชีวิตให้เป็นไปตามกฎระเบียบในภพภูมิทั้ง 3 หรือในบางท้องถิ่นให้หวีผมเป็น 2 ซีกคือหวีไปทางด้านหน้าและด้านหลัง หมายถึงให้คำนึงเรื่องในอดีตคือการกระทำของผู้ตายตั้งแต่เกิดจนตาย อันจะเป็นเหตุกำหนดอนาคตว่าผู้ตายจะไปเกิดยังที่ใด ซึ่งยังให้ข้อคิดกับคนเป็นอีกว่า หากต้องการอนาคตที่ดีก็ต้องสร้างเหตุในปัจจุบันที่ดีก่อน จากนั้นจึงให้ นุ่งผ้าให้ศพ โดยให้ใส่เสื้อชั้นในกลับหลัง คือเอาทางกระดุมเสื้อไว้ด้านหลัง แล้วเอาเสื้อผ่าสวมใส่อีกชุดหนึ่ง และเมื่อจัดการทำความสะอาดกับร่างผู้เสียชีวิตเรียบร้อยแล้ว จึงจะทำพิธีอาบน้ำศพสำหรับแขกที่อยู่ในพิธีศพ (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2525 : 147-148)

พิธีที่สำคัญอีกประการคือการตราสัง คือการมัดศพเป็นเปลาะๆ เรียกว่า ทำสุกัว โดยเอาด้ายดิบมามัดที่คอแล้ววาดาตามาหยั่ง ห่วงลูกผูกคอ แล้วโยงมาที่กลางตัวผูกหัวแม่มือมัดมือเข้าด้วยกัน แล้ววาดาตามาหยั่ง ห่วงทรวงผูกมือ และสุดท้ายที่หัวแม่เท้า วาดาว่าห่วงภรรยาผูกเท้า ตรงส่วนนี้สามารถอธิบายเป็นปริศนาธรรมได้ว่า ห่วงทั้งสาม ย่อมผูกมัดสัตว์โลกให้จมอยู่ใน

สังสารวัฏไม่อาจหลุดพ้นได้ ต่อเมื่อตัดบ่วงนี้ขาดได้จึงจะพ้นทุกข์ หลังจากนั้นจึงทำการเตรียมงาน เพื่อบำเพ็ญกุศลให้กับผู้ตาย (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2525 : 139)

พิธีบำเพ็ญกุศลหน้าศพ จะมีทั้งกลางวันและกลางคืน ในเวลากลางวันจะมีการเลี้ยง พระอุทิศส่วนกุศล ส่วนในเวลากลางคืนจะมีการสวดพระอภิธรรม การแสดงพระธรรมเทศนา รับศีล เมื่อพระสงฆ์สวดจบสุดท้ายแล้ว เจ้าภาพจะทอดผ้าบังสุกุลกับใบปวารณา ต่อจากนั้นพระ สงฆ์บังสุกุลสวดอนุโมทนา กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลตามลำดับ ในการบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ ตายในระยะ 7 วัน เรียกเป็นภาษาบาลีว่า สัตมวาร นี้ เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์มารับภัตตาหารที่ บ้านหรือที่วัด (อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจตรี พร้อม นิคมภักดี, 2540 : 104)

และขณะที่มีการตั้งศพที่บ้านนี้จะมีประเพณีการเผาศพหรือเป็นเพื่อนศพ หากมีฐานะ จะมีการบันเทิงการละเล่น เช่น การสวดคฤหัสถ์ การเล่นนิทาน ขั้บรำและการแสดงต่างๆ ต่างกันไป ในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเชื่อว่านอกจากจะทำให้ผู้ที่อยู่ในงานได้รับความเพลิดเพลินแล้ว ยังให้ความ บันเทิงแก่ผู้ตายด้วย(ปราณี วงศ์เทศ, 2534 : 9)

การนำศพออกจากบ้านก็มีพิธีการคือ ในสมัยก่อนจะต้องจัดเตรียมกิ่งไม้ไผ่ป่า หรือ กิ่งไม้ที่มีใบมากๆ ขนาดสูงท่วมถึงประตูบ้าน 2 กิ่งมาปักฝังไว้ริมประตูหรือรั้วบ้านข้างละ 1 กิ่ง ให้ ปลายของกิ่งไม้จกดกัน เรียกว่าประตูป่า และจัดหม้อดินใหม่ 3 หม้อ สำหรับใส่น้ำวางไว้ที่ข้างประตู บ้าน บางแห่งใช้หม้อดิน 5 หม้อ หม้อหนึ่งใส่ไฟ อีก 4 หม้อใส่น้ำ ใช้ไม้ไผ่ไค้รัดคอหม้อ รวบรวม ปลายไม้ไผ่สำหรับถือหม้อไฟนำหน้าหม้อน้ำตามหลังศพ หม้อเหล่านี้จะถูกตีแตกทั้งหมดเมื่อ ยกศพพ้นออกจากประตูบ้าน และจะมีคนคอยถอนกิ่งไม้ไผ่ทับปิดประตูจนกว่าจะยกออกไป โดย อาจจะเชื่อกันว่าทำเพื่อบังมิให้วิญญาณผู้ตายจำทางกลับบ้านได้ ส่วนหม้อที่ใส่น้ำ 3 ใบนั้น หมายถึง วยทั้ง 3 คือ ปฐมวัย มัชฌิมวัย ปิจจิมวัย เป็นปัญหาธรรมคือ เหตุด้วยสัตว์ที่เกิดมาจะต้องดับทำลาย ไปในวัยทั้งสามทั้งสิ้น (อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจตรี พร้อม นิคมภักดี, 2540 : 103)

เมื่อถึงกำหนดการที่จะต้องทำการฌาปนกิจศพ ยังมีการกำหนดกฎเกณฑ์วันเวลาตาม ความเชื่ออีกด้วย กล่าวกันว่าข้างขึ้นห้ามเผาศพวันคู่ ข้างแรมห้ามเผาศพวันคี่ เพราะถือว่าเป็น อัปมงคล เรียกว่า ผีเผาคน ต้องใช้วันที่ตรงกันข้ามคือ ข้างขึ้นเผาวันคี่ ข้างแรมเผาวันคู่ นอกจากนี้ยัง ห้ามเผาศพในวันศุกร์ วันพฤหัสบดี และวันพระ เนื่องจากถือกันว่า ผีวันศุกร์ให้ทุกข์แก่ญาติ ส่วน อีกทางหนึ่งอ้างว่าเป็นวันหยุดตามธรรมเนียมของสัปเหร่อ วันพฤหัสบดีเป็นวันครูไม่ควรเผา สำหรับ วันพระนั้น อาจทำให้สัตว์เล็กสัตว์น้อย ที่อาศัยอยู่กับศพหรือที่หีบศพต้องพลอยถูกเผาไปด้วย จึง ไม่สมควร ในระหว่างการเคลื่อนศพจะจัดให้มีปี่พาทย์ประโคม และจะมีพระธรรมเทศนาในวันที่ บรรจุศพ หรือวันที่กระทำการฌาปนกิจ ซึ่งปกติจะจัดขึ้นตอนบ่าย โดยในตอนเช้าเจ้าภาพจัดเตรียม

อาหารมาเลี้ยงเพลพระ ตอนบ่ายมีการแสดงพระธรรมเทศนา ถ้าเป็นพิธีบรรจุศพก็จะเป็นพระธรรมเทศนาบอกอนิสงส์ ถ้าเป็นการฌาปนกิจศพ จะมีพระธรรมเทศนาสังคายนา หรือพระธรรมสังคหะหรือพระธรรมเทศนาบอกอนิสงส์ก็ได้ หลังจากนั้นจึงเป็นการสวดมาติกาและการบังสุกุล แต่บางแห่งจะนิยมเคลื่อนศพก่อนจึงค่อยสวด ในการเคลื่อนศพต้องนิมนต์พระสงฆ์ 1 รูปเป็นผู้นำศพ เวียนรอบเมรุ 3 รอบจากขวาไปซ้าย ซึ่งอาจตีความได้ว่าหมายถึง เมื่อแรกเกิดมาเป็นเด็กแล้วเป็นหนุ่มเป็นสาว และกลายเป็นคนชรา อันได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วจึงตั้งศพไว้บนเมรุ จากนั้นนิมนต์พระสงฆ์สำหรับชักมหาบังสุกุล และนิมนต์พระสงฆ์อีก 4 รูป สำหรับสวดหน้าไฟ จากนั้นประธานในพิธีจะขึ้นไปทอดผ้าบังสุกุล และทำการจุดไฟเผาศพ (อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจตรี พร้อม นิคมภักดี, 2540 : 105 -108)

3. พิธีศพในล้านนา

ปัจจุบัน ได้มีผู้ศึกษาเรื่องของประเพณีพิธีศพของล้านนาอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งจากการสำรวจพบว่า ในการศึกษาพิธีศพในภาคเหนือ นั้น มักจะระบุตรงกันถึงระเบียบวิธี ประเพณีปฏิบัติ และแบบแผนที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกันของประเพณีศพ ซึ่งจะมีความแตกต่างจากธรรมเนียมพิธีของภาคกลางในบางประการ โดยแบบแผนต่างๆ ที่จะต้องทำตามขั้นตอนที่จะมีผู้รู้มาแนะนำ ซึ่งทำให้เกิดการปฏิบัติตามแบบอย่างที่เคยทำมาตั้งแต่อดีต โดยจะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างบางส่วน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกและเป็นการปรับเปลี่ยนตามยุคสมัย โดยจะมีกรรมวิธีต่างๆ ดังนี้คือ

ก. การจัดการกับร่างกายของผู้ตาย

พิธีศพในล้านนาหรือทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยนั้น ในอดีตเมื่อมีผู้เสียชีวิตก็จะมีกรปฏิบัติกับศพผู้ตายคล้ายคลึงกับในภาคอื่นๆ ของประเทศ เมื่อมีผู้ป่วยหนักอยู่ในบ้านจะมีญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านไปเฝ้ารักษากัน เมื่อผู้ป่วยเจ็บหนักและเสียชีวิตลง บรรดาญาติพี่น้อง จะทำการรื้อร่าให้ เพื่อให้เพื่อนบ้านได้ยินเสียงนั้นและเดินทางมาเยี่ยมศพ พร้อมทั้งปลอบประโลม เพื่อให้ญาติมิตรของผู้เสียชีวิตนั้นได้คลายความทุกข์โศกเสียใจลง จากนั้นจึงจะเริ่มทำการจัดการกับศพผู้ตาย (นิรันดร์ ชัยนาม, 2512 : 27)

ขณะที่ในปัจจุบันนั้น คงไม่อาจพบเห็นกิจกรรมดังกล่าวอีกแล้ว เนื่องจากผู้ป่วยส่วนใหญ่ นั้นมักจะไปเสียชีวิตในโรงพยาบาล และมีการจัดการศพให้เรียบร้อย โดยผู้เป็นญาติจะทำธุระเพียงการไปซื้อโลงศพเพื่อบรรจุศพผู้ตายไปทำพิธีกรรมทางศาสนาต่อที่บ้านหรือที่วัดเท่านั้น

การจัดการกับร่างกายผู้ตายนั้น จะเริ่มด้วยการอาบน้ำศพโดยบรรดาญาติพี่น้อง และผูกร่างกายด้วย ฝ้ายดอง หมายถึงฝ้ายที่เตรียมไว้สำหรับทอดผ้า ตรงทั้งสามจุดบนร่างกาย จากนั้นจึงเตรียมข้าวของตามความเชื่อที่ยึดถือกันมา อาทิ เสือसान เรียกว่า สาดบ่วง ใช้เป็นที่รองศพ (ศรีเลา เกษพรหม, 2538 : 128) นอกจากนี้ยังต้องจัดเอากรวยดอกไม้หรือสวยดอกไม้ใส่ไว้ในมือของ

คนตาย เพื่อให้ผู้ตายนำไปไหว้พระเกษแก้วจุฬามณี ตามความเชื่อที่ว่า ผู้ตาย หากกระทำดีขณะมีชีวิต จิตวิญญาณจะได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นที่ประดิษฐานพระเกษแก้วจุฬามณี คือ พระเกษของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ทรงตัดออกตอนที่ทรงออกบวช (มณี พยอมยงค์, 2538 : 105)

ในปัจจุบันนั้น การอาบน้ำศพจะจัดให้ผู้ตายได้ใส่เสื้อผ้าที่เหมาะสม โดยยังมีการนำด้ายสายสิญจน์มาผูกไว้กับทั้งสามจุดตามร่างกาย และข้ออื่นๆ ตามความเชื่อดั้งเดิม โดยการอาบน้ำศพนั้น มักจะจัดขึ้นในวันแรกที่นำศพของผู้ตายมายังสถานที่จัดงาน จากนั้นจึงนำศพไปรักษาไว้ในโลง โดยมีการนำน้ำแข็งแห้งบรรจุลงไปด้วยเพื่อเป็นการรักษาความเย็นเป็นการชะลอการเน่าเสียของร่างกายศพ ซึ่งจากความสะดวกเช่นนี้ทำให้สามารถเก็บรักษาศพไว้ได้นาน แตกต่างจากในอดีตที่ต้องรีบกระทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ทันกับภาวะเน่าเสียของร่างกายศพผู้ตาย

ในส่วนของการเก็บเอาศพไว้ที่บ้านนี้จะเก็บไว้กี่วัน แล้วแต่ฐานะของเจ้าของบ้าน บางคนอาจเก็บไว้เพียง 1 วัน หรือเป็นเดือนๆ แต่ส่วนใหญ่แล้วจะใช้เวลาประมาณ 3-7 วัน ซึ่งการเก็บศพผู้ตายไว้ที่บ้านนี้จะทำเพื่อรอญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล และเพื่อต้องการทำบุญและให้หายจากอาการเศร้าโศกเสียใจอาลัยอาวรณ์ด้วย สำหรับในล้านนานั้น ไม่นิยมเผาศพในวัด จึงมีสถานที่มาปนกิจไว้ประจำหมู่บ้านเรียกตามสำเนียงภาคเหนือว่า *ป่าเฮี้ยว* หรือ *ป่าช้า* (นิรันดร์ ชัยนาม, 2512 : 28)

ข. สิ่งของที่ใช้ประกอบในพิธีกรรม

บนโลงศพนั้นจะมีการจัดวางจัด *ไฟยาม* คือ โคมไฟหรือผางประทีปหรือตะเกียง จุดไว้ที่ปลายเท้าศพ ซึ่ง *ไฟยาม* นี้สามารถดัดแปลงใช้กับไฟนีออนที่ใช้ในปัจจุบันก็ได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วยังคงใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าดตามความเชื่อดั้งเดิม ในอดีตนั้น ประโยชน์ของตะเกียงนี้นอกจากนี้ยังใช้สำหรับไว้เผาศพแล้ว ยังเชื่อกันว่าจะได้เป็นไฟส่องทางให้แก่คนตายไปสู่อีกโลกหนึ่ง และมีเหตุผลเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติคนเป็น ให้ระลึกว่าชีวิตคนเราก็เหมือนดังธาตุทั้ง 4 หากสลายไปชีวิตก็ดับเหมือนกับไฟที่จุดไว้ โดยจะมีคนมาดูแลให้โคมยามีไฟไม่มอดดับทั้งวันคืน และมีไว้สำหรับเพื่อให้ผู้ที่มาเคารพศพได้จุดธูปบอกกล่าวผู้ตายอีกด้วย โดยจะวางตะเกียงไว้บนฝาโลงศพพร้อมทั้งถาดที่บรรจุข้าวปลาอาหาร โดยเชื่อกันว่า เพื่อให้วิญญาณผู้ตายได้กินข้าวร่วมกันกับญาติมิตรและผู้ที่มาร่วมงาน

ปัจจุบันยังนิยมนำเอาดอกไม้มาวางเป็นพุ่มใหญ่บริเวณฝาโลงและด้านหน้าที่ใช้เป็นบริเวณที่จัดเพื่อให้ได้เคารพศพด้วย โดยมีเหตุผลว่าเพื่อให้ในพิธีศพไม่ดูเศร้าหมองจนเกินไป เพราะเมื่อมีคนตายในบ้านก็เป็นเรื่องเศร้าอยู่แล้ว ทางเจ้าภาพจึงอยากให้ในบริเวณงานดูมีชีวิตชีวาขึ้นบ้าง

ภายหลังจากที่ได้ทำการรดน้ำศพตามประเพณีแล้ว จึงทำการเอาศพใส่โลงเรียกกันว่า ในอดีตนั้นเรียกว่า *เอาศพเข้าหลั้ว* โดยโลงศพนั้นมักจะประกอบมาจากไม้กระดานบ้านของผู้ตาย

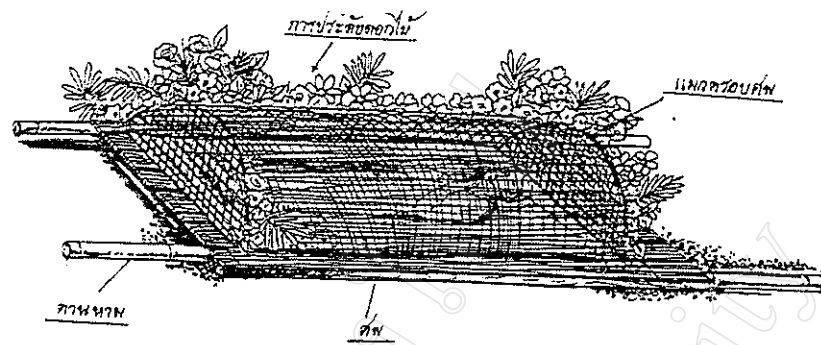
ซึ่งในปัจจุบันมักจะเป็นโรงศพที่ต่อสำเร็จรูปโดยซื้อมาจากร้านขายโรงศพทั่วไป ต่อมา สล้าเค้า หรือผู้จัดการศพจะทำพิธีปิดโลง หรือภาคกลางเรียกว่า “เบิกโลง” โดยหักกิ่งไม้ที่มีใบติดอยู่จากต้นไม้บริเวณนั้น 1 กิ่งมาปิดไปมาในโลงแล้วกล่าวว่า “ขวัญคนหนี ขวัญผีอยู่” ปิดและกล่าว 3 ครั้ง จึงยกขึ้นไปบนเรือน นำศพเข้าใส่ บนฝาโลงจะมี ดุงเหล็กดุงทอง มะพร้าวแกะปอกเปลือก มี ขันข้าวตอกดอกไม้ตั้งไว้ นอกจากนี้ยังมีบาตรพระ ดุงสามหาง องห่อข้าวคั่ววน หรือ องเข้าคั่ววน (ใส่ไข่ต้ม ข้าวปลาอาหาร หมาก เมี่ยง บุหรี่ เข็มเย็บผ้า) เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะต้องมีเสบียงติดตัวเดินทางไปสู่สวรรค์หรือนิพพาน (อภิธาน สมใจ, 2538 : 89)

ซึ่งในส่วนนี้ งานศพโดยทั่วไปในปัจจุบันมักจะไม่จัดให้ครบตามอย่างในอดีตเท่าใดนัก รวมทั้งบางแห่งยังมีเพียง ฝ้ายาม ถาดอาหาร และดอกไม้สดวางไว้อยู่บนโรงศพเท่านั้น และมี ดุงสามหาง กับ องห่อข้าวคั่ววน วางอยู่ด้านข้างโรงศพ โดยผู้จัดงานกล่าวว่างานดังกล่าวไม่มีเงินมากพอที่จะจัดให้มีสิ่งของตามความเชื่อเหล่านี้ครบถ้วนตามที่เคยเห็นในอดีตได้ โดยของบางอย่างจำเป็นต้องหยิบยืมจากวัด เช่น ดุงเหล็กดุงทอง เป็นต้น ทั้งนี้ก็เนื่องจากการจัดงานที่คำนึงถึงความสะดวกมากกว่าจะจัดให้ถูกระเบียบแบบแผนตามอย่างในอดีต

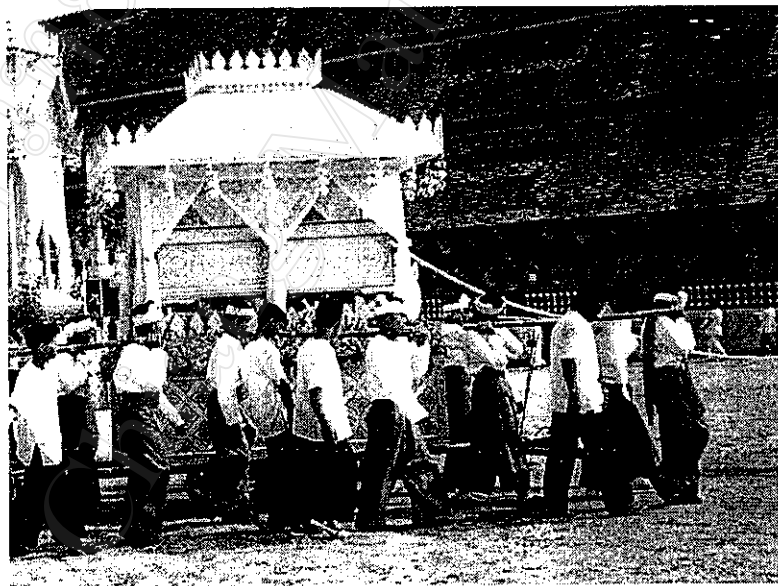
นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังนิยมให้บรรจุศพไว้ใน ปราสาท หรือที่เรียกว่า ปราสาทศพ ซึ่งในเขตล้านนาหรือทางภาคเหนือของประเทศไทย ในอดีตจะมีการทำเรือนเพื่อตั้งศพไว้ก่อนจะนำไปเผา โดยได้มีการแบ่งประเภทของผู้ตายตามลักษณะทางสังคม และทำให้การทำเรือนใส่ศพแตกต่างกันไปดังนี้

1. ชาวบ้านทั่วไป จะใช้ แมวควบ (แมวคือ ที่ครอบศพ สานจากไม้ไผ่ เมื่อวางศพบนแคร่หาม จะใช้แมวครอบแล้วประดับประดาด้วยดอกไม้เพื่อกันอุจาดตา)
2. ชนชั้นระดับเศรษฐีจะใช้ ปราสาทหลังกลาย ลักษณะเรือนคล้ายปราสาท แต่ไม่มียอด
3. ชนชั้นระดับเจ้านาย และพระสงฆ์ชั้นผู้น้อย ใช้ปราสาทยอดเดียว
4. ชนชั้นระดับเจ้าเมือง กษัตริย์ และพระเถระผู้ใหญ่ จะใช้ปราสาทวางบนหลังนกหัสติลิงค์ ขนาดใหญ่ โดยมีหลังคาเป็นรูปจตุรมุข มียอดตรงกลาง (มณี พยอมยงค์, 2538 : 116)

ในปัจจุบันนั้น หากทางเจ้าภาพพอจะมีเงินจัดการในงานศพ ก็มักจะจัดให้มีการนำปราสาทศพมาใส่กับศพของญาติมิตรตน โดยถือกันว่าปราสาทศพนี้จะช่วยให้ผู้ตายได้ใช้เป็นที่พักอาศัยในภพหน้า เนื่องจากปราสาทศพจะถูกเผาไปพร้อมกับศพของผู้ตายด้วย เกี่ยวกับเรื่องนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์พระสมุห์เดช ปิยะธัมโม ผู้ทำงานสร้างปราสาทศพ (สัมภาษณ์ 5 ตุลาคม 2540) ซึ่งปัจจุบันได้มรณภาพไปแล้วนั้น ท่านให้ความเห็นว่าน่าจะมาจากความเชื่อของคนจีน ที่จะมีการเผา

1. แมวครอบศพ หรือ แมวควบ ใช้ไม้ไผ่สานครอบศพไว้ระหว่างหามศพไปป่าช้า
(มณี พยอมยงค์, 2540 : 103)

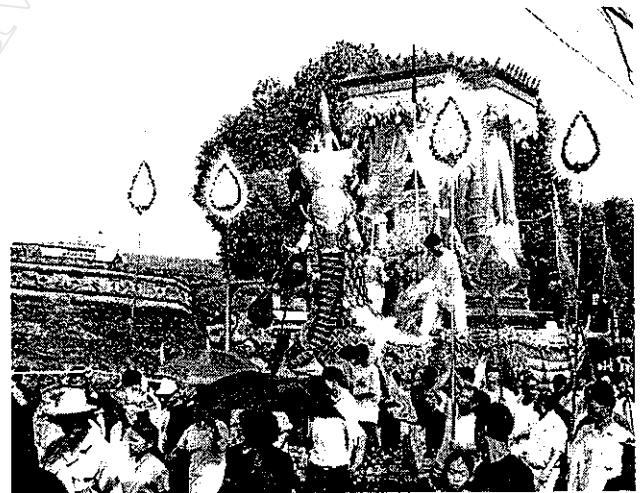
2. ปราสาทหลังกลาย หรือ หลังก่าย

3. ปราสาทยอดเดียว

4. ปราสาทจตุรมุข

5 - 6. ปราสาทศพ นกหัสดีลิงค์ ใช้ในการแห่ศพพระชั้น
ผู้ใหญ่ หรือเจ้านายชั้นสูง

ข้าวของต่างๆ เพื่อให้ผู้ตายนำไปใช้บนสวรรค์ คนล้านนาจึงเผาปราสาทเพื่อให้ผู้ตายที่มียศศักดิ์สูงได้ไปอาศัยอยู่ในปราสาทเหล่านั้น อีกประการหนึ่งน่าจะมาจากวรรณกรรมชาดก ที่มีปรากฏว่าผู้ที่ตายไปแล้วจะได้ไปอยู่ปราสาทบนสวรรค์ จึงทำปราสาทไว้ประดับ ซึ่งนอกจากจะสวยงามแล้วยังเป็นอุบายของคนโบราณที่จะกระตุ้นให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่หมั่นทำความดี เพื่อที่จะได้ไปอยู่ในปราสาทดังที่ตนเห็นนั้นด้วย

ความเชื่อที่ยืนยันความเกี่ยวพันระหว่างนกหัสติลิงค์กับเรื่องของศพคนตาย ยังได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ไตรภูมิ หรือ ไตรภูมิพระร่วงของพญาลิไทแห่งสุโขทัย ว่ามนุษย์ในอุตรกรูทวิป ซึ่งเป็นผู้มีบุญนั้น ไม่มีการจัดงานศพ หากมีการตาย ผู้อยู่ก็จะนำเอาศพมาอาบน้ำแต่งตัว แล้วเอาศพไปวางในที่แจ้ง จะมีนกมาคาบหรือคิบไปทิ้งที่อื่น ดังความว่า

“...ยังมีนกสิ่งหนึ่งเที่ยวบินเที่ยวไปทั่วแผ่นดินอุตรกรูทวิปนั้น นกนั้นครั้งว่าแลเห็นซากอศสใส่ นกนั้นก็คาบเอาซากอศสนั้นไปเป็นกำนัลบ้านนกนั้น เพราะว่ามิให้อุกรกรูทวิปในแผ่นดินเขานั้นได้ลางคาบ คาบไปเสียในแผ่นดินอันอื่นก็ว่า ลางคาบคาบไปเสียในฝั่งทะเลว่า ชมพูทวีปอันเราอยู่นี้ก็ว่า เหตุให้พื้นอันทรายในแผ่นดินอุตรกรูทวิปนั้นแล อันว่านกนั้นใส่ ลางอาจารย์ว่านกหัสติลิงค์ ลางอาจารย์ว่านกอินทรี ลางอาจารย์ว่านกกด อันมาคาบเอาศพนั้นไปเสีย...” (คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, 2539 : 152)

จากความเชื่อในอดีตที่ใช้ ปราสาทศพ ในการบรรจุศพเจ้านายและพระสงฆ์เท่านั้น ได้พัฒนาดัดแปลงมาเป็นการใช้ ปราสาทศพ เพื่อบรรจุศพคนผู้มีสถานะธรรมดาในปัจจุบันอีกด้วย ดังจะได้พบเห็นทั่วไปในพิธีศพแบบล้านนาในปัจจุบันว่า มีการตกแต่งโลงศพด้วย ปราสาทศพ กันอย่างแพร่หลาย อีกทั้งยังมีผู้รับจ้างจัดทำ ปราสาทศพ และมี ปราสาทศพ สำเร็จรูปอีกด้วย รวมทั้งมีการลาก ปราสาทศพ ไปสู่ป่าช้า โดยมีความเชื่อในเรื่องของการกลับชาติไปเกิดมารองรับการนำ ปราสาทศพ นี้มาใช้อย่างกลมกลืนกับพิธีกรรม

ค. การสวด-เทศน์ในพิธีศพ

หลังจากที่การเตรียมงานต่างๆ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ทางเจ้าภาพจึงได้นิมนต์พระสงฆ์มา สวด-เทศน์ การสวด-เทศน์ในงานศพแบบล้านนาจะมีอยู่ทุกคืน เป็นการแสดงพระธรรมเทศนาจาก คัมภีร์ไบเบิลคือนิมิตต์พระมาอ่านคัมภีร์ให้ฟัง ที่นิยมใช้แสดงพระธรรมเทศนาในงานศพ เช่น มาลัยโปรด มหาอุณิพพาน อาณิสสสังคาบ เป็นต้น เรียกคัมภีร์เหล่านี้ว่า ธรรมทานหาศีลตาย คือ วรรณกรรมที่ใช้แสดงพระธรรมเทศนาจากไบเบิลเพื่อเป็นทานแก่ผู้ตาย ชาวบ้านสมัยก่อนนั้นจะไม่นิยมการแสดงพระธรรมเทศนาแบบปาฐกถาธรรมเพราะคิดว่า พระผู้แสดงพระธรรมเทศนาพูดขึ้น มาเอง ไม่ได้ออกมาจากคัมภีร์ธรรมของพระพุทธเจ้า แต่ในปัจจุบันเจ้าภาพมักจะนิมนต์พระที่แสดงพระธรรมเทศนาเก่ง ทั้งการแสดงพระธรรมเทศนาแบบปาฐกถาและการแสดงพระธรรมเทศนาแบบ

พื้นเมืองคือการแสดงพระธรรมเทศนาตามคัมภีร์ เรื่องที่เกี่ยวกับงานศพโดยเฉพาะ เช่น เรื่อง มาลัยโปรด หรือ มหามูลนิพพาน หลายแห่งแสดงพระธรรมเทศนาเรื่อง มหาชาติเวสสันดรชาดก ก็มี (สัมภาษณ์ พระมหาสุกษัย สุทธิญาโณ 15 ตุลาคม 2543)

จากความเป็นจริงแล้ว เมื่อดูเนื้อหาของการแสดงพระธรรมเทศนา น่าจะเป็นการแสดงพระธรรมเทศนาเพื่อสอนคนผู้อยู่เบื้องหลังให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีที่งามมากกว่า แต่คนส่วนใหญ่ก็มักจะเข้าใจกันว่าเป็นการแสดงพระธรรมเทศนาให้ผู้ตายฟังจึงไม่ค่อยให้ความสนใจที่จะฟังเท่าใดนัก

ภายหลังการแสดงพระธรรมเทศนาเป็นการสวดพระอภิธรรม โดยพระหรือเณร 4 รูป บทที่สวดมี สียา เหตุปัจจัย เป็นต้น การสวดพระอภิธรรมก็เช่นเดียวกัน เป็นการสวดเพื่อต้องการสอนคนผู้อยู่เบื้องหลังให้ระลึกถึงมรณานุสติแล้วจะได้ไม่ประมาทในความตาย แต่เนื่องจากคนฟังๆ ไม่เข้าใจจึงเข้าใจว่าสวดให้ผู้ตายฟัง อีกทั้งยังเชื่อกันว่า เมื่อได้สวดอภิธรรมแล้วผู้ตายจะรู้สึกตัวว่าตัวเองได้เสียชีวิตไปแล้วและจะได้ไปสุคติไปเกิด การสวดแบบนี้ สมัยก่อนจะใช้เวลานาน โดยสวดตั้งแต่เวลาตีจนถึงใกล้สว่าง แบ่งเป็นปริจเจทแล้วหยุดพัก ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นการสวดเพื่ออยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ มิให้บรรยากาศเงียบเหงามากกว่า (อภิธาน สมใจ, 2541 : 102)

สำหรับพิธีศพที่ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในพิธีด้วยนั้น จะจัดให้มีการสวดพระอภิธรรมก่อนที่จะมีการแสดงพระธรรมเทศนาด้วยวรรณกรรมใบลานหรือการปฐกถาธรรมเสมอ โดยจัดให้มีพระสงฆ์หรือเณร 4 รูปมาสวดพระอภิธรรม ส่วนพระรูปที่ 5 นั้น จะเป็นผู้แสดงพระธรรมเทศนา คัมภีร์ใบลาน และหลังจากการสวดเสร็จสิ้น พระสงฆ์และเณรที่ได้รับนิมนต์มาสวด-เทศน์ก็จะกลับวัด โดยมักจะใช้เวลาสวดอย่างมากที่สุดไม่เกิน 1 ชั่วโมง คือมักจะไม่เกินเวลาประมาณ 21.00 น. หรือ 21.30 น. จะไม่มีการสวดจนถึงเวลาสว่างดังที่ระบุไว้ข้างต้น ซึ่งน่าจะเป็นประเพณีของทางภาคกลางมากกว่า ส่วนเวลาหลังจากกิจกรรมทางศาสนาแล้ว ก็จะเป็นเวลาที่คนที่มาร่วมงานได้พบปะพูดคุยหักทากัน เนื่องจากไม่ได้พบหน้ากันมานาน แทบทุกแห่งก็มีการจัดสุราอาหารมานั่งดื่มกินกันเพื่อเป็นเพื่อนเจ้าภาพ และบางแห่งผู้ที่มาร่วมงานจะเล่นการพนันประเภทต่างๆ กัน

การแสดงพระธรรมเทศนาคัมภีร์ธรรมด้วยวรรณกรรมประเภทต่างๆ นั้น ทางเจ้าภาพจะนิมนต์พระมาแสดงพระธรรมเทศนา โดยจะมีทั้งการแสดงพระธรรมเทศนาแบบปาฐกถา และการแสดงพระธรรมเทศนาคัมภีร์แบบพื้นเมืองตามความนิยมของท้องถิ่นโดยถือหลักตามแบบโบราณ ซึ่งจะให้พระสงฆ์เป็นผู้กำหนดเรื่องในการแสดงพระธรรมเทศนาในคัมภีร์ใบลานเอง ซึ่งมักจะเป็นเรื่องที่ใช้สืบกันมาเช่น มาลัยโปรด อานิสงส์เรื่องต่างๆ ซึ่งจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าหากได้รับนิมนต์และมีเวลาเตรียมเรื่องที่จะนำไปแสดงพระธรรมเทศนา จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ปาฐกถากับการแสดงพระธรรมเทศนาจาก

คัมภีร์ไบเบิลจากไบเบิลกระดาศที่พิมพ์โดยโรงพิมพ์ท้องถิ่น และโดยมากเมื่อเทศน์จากคัมภีร์ไบเบิลหรืออ่านคำสวดตามคัมภีร์แล้ว จะไม่มีการขยายความหรือกล่าวเรื่องอื่นๆ ต่อโดยถือว่าการแสดงพระธรรมเทศนาจะสิ้นสุดตามคัมภีร์ไม่ขยายอธิบายต่อเนื่องใดๆ ทั้งสิ้น

นอกจากนี้ ยังระบุด้วยว่า ในปัจจุบันหากเป็นการสวดในพื้นที่ที่เป็นเขตเมือง จะนิยมนิมนต์ให้พระสวดแบบปาฐกถา ในขณะที่หากเป็นพื้นที่ในเขตนอกเมืองนั้น จะนิยมการแสดงพระธรรมเทศนาตามแบบล้านนาคือการใช้คัมภีร์ไบเบิลในการเทศน์มากกว่า (สัมภาษณ์พระมหาศุภชัย สุทธิญาโณ, 15 ตุลาคม 2543)

ง. กิจกรรมที่เกิดขึ้นในระหว่างพิธีศพ

ในช่วงที่มีงานศพนี้จะมีชาวบ้านมาอยู่เป็นเพื่อนศพ ช่วยทำให้บรรยากาศในบ้านไม่เงียบเหงา และถือเป็นอีกช่วงเวลาที่ทำให้คนในชุมชนหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ตาย ได้มีโอกาสมาพบปะกัน ในปัจจุบันนั้นจะมีการฉายภาพยนตร์หรือวีดิทัศน์ให้ชมในพิธีศพ รวมทั้งมีการเล่นการพนันภายในงานด้วย เช่น ไฮโล ไพ่ หมากรุก เป็นต้น เพื่อให้งานไม่เงียบเหงาจนเกินไป (นรินทร์ ปานดี, 2536 : 41-42) แม้แต่จะเป็นการจัดงานในวัดก็ตาม ก็ยังมีผู้เอาสุราเข้าไปดื่มกิน รวมทั้งการจัดการเล่นพนันอีกด้วย โดยมักอ้างว่าเพื่อเป็นการทำให้งานสนุกครึกครื้นมากขึ้น รวมทั้งยังสามารถทำให้อยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพได้ตลอดทั้งคืนอีกด้วย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วผู้ที่ดื่มสุราหรือเล่นการพนันนี้ก็จะเป็นบรรดาญาติๆ ของเจ้าภาพหรือของผู้ตายนั่นเอง โดยอาจจะมียุคคลอื่นเข้ามาร่วมด้วย เช่น เพื่อนบ้านและมิตรสหายของเจ้าภาพในงาน ซึ่งถึงแม้เจ้าภาพของงานและพระสงฆ์จะยอมรับว่า เป็นเรื่องไม่ดี แต่ก็ต้องจำยอมเนื่องจากถือว่าเป็นงานศพและคนเหล่านี้ก็มานั่งอยู่ช่วยเฝ้าศพตลอดทั้งคืนอีกด้วย

สำหรับการไปร่วมในพิธีศพนี้ บางคนเรียกว่า ไปแอ่วเฮือนเฮียน หรือไปเที่ยวงานศพ โดยถือว่าการไปเที่ยวงาน ร่วมกันดื่มสุราหรือเล่นการพนัน บางคนอาจไปเพื่อหาอะไรกินเท่านั้น และร่วมเคารพศพหรือนั่งฟังการแสดงพระธรรมเทศนาด้วย และทางเจ้าภาพก็ยินดีต้อนรับคนเหล่านี้เป็นอย่างดี โดยถือเป็นภาระหน้าที่ของตนที่จะรับรองให้เต็มที่ อาจกล่าวได้ว่าความหมายบางประการของพิธีศพนั้นได้เปลี่ยนแปลงไปบ้างแล้วในปัจจุบัน

จ. วันเผาศพ

ในวันปลงศพหรือวันนำศพไปเผาที่ป่าช้า ซึ่งพระภิกษุหรืออาจารย์วัดจะจัดหาวันที่ไม่ให้ตรงกับวันพระ คือ วันเก้ากอง ออก 9 คำ แรม 9 คำ ซึ่งในวันที่กำหนดมาแล้วนี้ พระสงฆ์และสามเณรที่รับนิมนต์จะเดินทางไปที่บ้านศพในตอนบ่าย มีอาจารย์วัดกล่าวนำให้พระรับศีล แล้วทำโอกาสเวียนทาน ยกเครื่องไทยทานประเภทข้าวของเครื่องใช้ที่บรรจุในตะกร้าเรียกว่า ก้วยตั้นช้าง พระสงฆ์ให้พร และทำการสวดมาติกา จากนั้นพระสงฆ์ 4 รูปจึงถอนศพด้วยสวดดวง ตรงทั้ง 4 มุมของโลงศพ (มณี พยอมยงค์, 2538 : 107)

ในพิธีศพของนางเรือนแก้ว เมขลาที่ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 7 กุมภาพันธ์ 2545 ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมสังเกตการณ์โดยทางเจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์มาถึง 20 รูป ทำการสวดมนต์และดำเนินพิธีกรรมทางศาสนาตลอดงานทั้งช่วงเช้า จากนั้นจึงเป็นการถวายภัตตาหาร พระสงฆ์ฉันเพล และเจ้าภาพร่วมรับประทานอาหารกับแขกที่มาร่วมงาน ซึ่งกระบวนการทั้งหมดจะกินเวลาประมาณ 3 ชั่วโมงก่อนที่จะเตรียมการลากศพไปยังป่าช้า

ในขบวนที่หามศพไปสู่ป่าช้านั้น จะมีคนแบก *ตุ่งสามหาง* เดินนำหน้าขบวนที่ลาก *ปราสาทศพ* ผู้แบก *ตุ่งสามหาง* นั้น จะเป็นใครก็ได้ โดยมีความเชื่อว่า *ตุ่งสามหาง* เป็นเครื่องหมายของเทพดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในขณะที่ก็มีหน้าที่โดยตัวเองคือ เป็นเครื่องหมายของบุคคลผู้นั้น เพราะมีชื่อวันเดือนปีเกิดและวันตายอยู่ด้วย ทำให้บุคคลผู้มาสักการะศพจดจำได้ง่าย และถือเป็นเครื่องประดับเชิงเกียรติยศของผู้ตาย ซึ่งเชื่อกันว่าเรื่องของ *ตุ่งสามหาง* นี้ได้รับคตินิยมสืบทอดมาจากพระพุทธศาสนาในอินเดียและลังกา (มณี พยอมยงค์, 2538 : 107)

ผู้ที่แบก *ตุ่งสามหาง* นี้ยังต้องสะพาย *ธงห่อข้าวด้วน* เป็นผู้นำไปข้างหน้า ตามด้วยพระสงฆ์สามเณรจับ *ด้ายงูผี* คือด้ายที่โยงเข้ากับโลงศพนำบรรดาญาติพี่น้องเข้าสู่ป่าช้า โดยด้ายเหล่านี้จะให้เป็น 9 ห่วงสลับปวงเป็นดังโซ่ เอาเงื่อนต้นผูกกับโลงศพ แล้วจึงเอามาผูกโยงให้พระงู โดยมีความหมายคือ ด้ายแต่ละห่วงเป็นประดุจพระรัตนตรัย 3 ประการ โดยการว่าบริกรรม 3 หนรวมเป็น 9 เรียกว่า *สรณคัมภีร์ 9 บั้ง* ทั้งนี้การปลงวาจา 3 หน เป็นเครื่องเตือนใจให้คนประพาศสิ่งที่ค้างคา

ก่อนเริ่มการชักลาก *ปราสาทศพ* ของนางเรือนแก้ว เมขลา ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง เชียงใหม่ 9 กุมภาพันธ์ 2545) นั้น มีการกล่าวในหมู่ญาติมิตรว่า ผู้ตายเป็นคนใจร้อนการลากปราสาทศพมักจะดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ซึ่งตรงกันข้ามหากผู้ตายเป็นคนใจเย็น กว่าจะได้เริ่มการลากปราสาทศพนั้นก็กินเวลาเป็นชั่วโมง ทั้งนี้การจัดการลาก *ปราสาทศพ* นั้นจะต้องเตรียมไม้สำหรับค้ำสายไฟฟ้าที่ปราสาทศพลากผ่าน เนื่องจากปราสาทศพมักจะมีความสูงประมาณ 6-7 เมตร ทำให้ไม้พื้นแนวสายไฟฟ้าที่ทำการลากปราสาทผ่าน เชื่อกันว่าผู้ที่ได้ลากปราสาทศพนั้นจะได้บุญมาก ซึ่งเป็นไปได้ที่ว่าเป็นความเชื่อที่ มาจากวรรณกรรมอันโศกที่ใช้ในการแสดงพระธรรมเทศนาในงานศพนั่นเอง ผู้ที่ลากงูศพนั้นจะเป็นใครก็ได้ไม่จำกัดเฉพาะญาติมิตรหรือผู้ที่มาร่วมงาน

ในอดีตนั้น ขบวนแห่ศพจะตามมาด้วยคนแบก *หม้อไฟ* ซึ่งข้างในจะใส่เชื้อเพลิงไว้เพื่อใช้ไฟนั้นในการจุดไฟเผา เมื่อถึงสถานที่มาปลงกิจแล้ว จะนำ *ปราสาทศพ* ไปตั้งไว้ใกล้กับบริเวณที่จะตั้งเชิงตะกอน มีการผ่าไม้คานหามเป็นกระบอคน้ำและเป็นไม้เท้าสำหรับพระสงฆ์ จากนั้นจะช่วยกันฉีกผ้าขาวที่เวียนรอบโลงศพหรือฐานไม้ศพให้เท่ากับจำนวนพระสงฆ์เพื่อเป็นผ้าบังสุกุล ต่อจากนั้นพระสงฆ์จะทำพิธีชักผ้าบังสุกุล กรวดน้ำซึ่งจะถือไม้เท้าเอาไว้ด้วย การถือไม้เท้า

นี้ กล่าวกันว่าเป็นไปเพื่อให้วิญญาณผู้ตายได้จับถือไปในการเดินทางไปอีกภพหนึ่ง ส่วนอีกประการก็คือให้สำหรับพระสงฆ์ถือในเวลาที่เดินทางกลับวัด (ศรีเลา เกษพรหม, 2538 : 167)

ส่วนในการลาก *ปราสาทศพ* ในปัจจุบันนั้น จะไม่มีการแบก หม้อไฟ ตามหลังแต่อย่างใด จะมีเพียงขบวนรถขับตามมาเท่านั้น เมื่อขบวนเคลื่อนตัวมาจนถึงบริเวณเมรุ ซึ่งตั้งอยู่นอกชุมชนบริเวณโดยรอบเป็นทุ่งนา ต่อจากนั้นจะเป็นการสวดถวายผ้าบังสุกุล โดยในพิธีศพครั้งนี้จะมีผู้นำเอาผ้าบังสุกุลมาวางไว้ด้านข้างปราสาทศพ จากนั้นจึงประกาศให้พระสงฆ์ที่มาร่วมงานได้ทำพิธีชักผ้าบังสุกุล และสวด

จากนั้นจะมีการเปิดโลงศพเพื่อให้ญาติมิตรได้เห็นหน้าผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย และจะได้ล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าวด้วย เนื่องจากเชื่อว่าน้ำมะพร้าวจะชำระล้างความสกปรกได้เป็นอย่างดี จากนั้นก็จะนำโลงศพขึ้นไปยังบนเชิงตะกอน โดยสัปเหร่อและคนงานจะนำเอาฟืนมาวางสุมกันบริเวณด้านล่างของเมรุ ซึ่งในปัจจุบันบางแห่งอาจใช้วัสดุในหมู่บ้านในการเผาศพ จากนั้นจึงยกโลงศพพร้อมทั้ง *ปราสาทศพ* ขึ้นวางบนเมรุ เมื่อถึงเวลาที่กำหนดไว้ก็จะเริ่มการเผาศพ โดยผู้ที่มาร่วมพิธีนั้นจะยังคงนั่งอยู่จนกระทั่งศพได้เผาไหม้ไปบางส่วนแล้ว จึงพากันแยกย้ายกันกลับ และเมื่อกลับมาถึงวัดแล้วจะมีขันน้ำบรรจุน้ำมนต์สัปปายะสำหรับแขกที่มาร่วมงานพิธีได้ล้างหน้า โดยเชื่อว่าเป็นการล้างเสนียดออกไป บางแห่งอาจจะวางไว้ที่หน้าประตูป่าช้าก็ได้ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 26 เมษายน 2545)

ในอดีตนั้น ภายหลังจากทำพิธีเสร็จแล้วก็จะยกศพออกจากโลง แล้วจะเหลือเพียงผู้จัดการศพคอยดูแล ส่วนญาติมิตรและคนอื่นๆ จะเดินทางกลับบ้าน และหลังจากกลับถึงบ้านแล้ว ที่บ้านของผู้ที่เสียชีวิตจะมีบรรดาเพื่อนบ้านไปนอนอยู่เป็นเพื่อน เรียกบ้านนั้นว่า *เฮือนเย็น* จากนั้นเมื่อเวลาผ่านไปแล้ว 3-7 วัน ญาติพี่น้องจะทำการ *ทวนขันข้าว* ให้ผู้ตาย คือการจัดสำรับกับข้าวไปถวายพระภิกษุทุกเช้า และเมื่อพ้น 7 วันแล้วก็จะไปทำบุญในเทศกาลต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการ *ตานดอก* หรือการทำทานกระดุกโดยจะนิมนต์พระสงฆ์ 4 รูปไปที่ป่าช้า นำข้าวตอกดอกไม้ น้ำสัปปายะ หม้อดินที่เตรียมไว้แล้วไปด้วย เมื่อไปถึงจะนำกระตังใส่ข้าวปลาอาหารไปวางใกล้เชิงตะกอน แล้วเก็บกระดุกใส่หม้อดิน ปิดปากหม้อด้วยผ้าขาวหรือกระดาษสา นำมาตั้งในศาลา ให้พระสงฆ์ชักผ้าบังสุกุล ให้พร กรวดน้ำ แล้วเปิดหม้อกระดุกเพื่อขอขมา จากนั้นปิดปากหม้อและนำไปฝังไว้ที่โคนต้นไม้ในป่าช้า ส่วนที่บ้านจะจัดพิธีสังคหะเพื่อขับไล่ผีไม่ให้เข้าบ้าน รุ่งเช้าจึงมีการทำบุญขันข้าว อุทิศแก่ผู้ตาย และจัดเครื่องไทยทานถวายพระ ก่อเจดีย์ทราย 108 กองอุทิศให้กับผู้ตายต่อไป (ศรีเลา เกษพรหม, 2538 : 167-169).